

IZDALA IN ZALOŽILA VODNIKOVA DRUŽBA V LJUBLJANI

1926

IZ TAJNOSTI PRIRODE
ZBIRKA POLJUDNO-ZNANSTVENIH ČRTIC

DR. P. VIDOV

UREDIL DR. PAVEL KARLIN

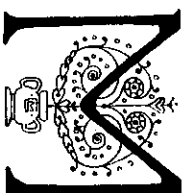
NATISNILA DELNISKA TISKARNA, D. D. V LJUBLJANI

(odgovoren Miroslav Ambrožič)

PRAVLJICA O LAKOTI

SPOMIN IZZA VOJNH DNI

račilo se je. Roke sklenjene v naročju, velike oči uprte v tla je sedel v kuhinji mladenič. Iz zadnjih ostankov živil si je bil dal pravkar skuhati borno večerjico. Vsa soba je polna sive teme, molka in tesnobe. Le kuhinjska ura brez prestanka prešteva čas v trudnih udarjih, kot bi ga komaj dohajala. Na ognjišču nemirno prasketa plamen. Rdeči zajčki plešejo po izbi, švigajo mladeniču čez upadlo lice, postanejo za trenutek na koščenih rokah, splezajo po nogah nizdol in zginajo v mraku.

«Hudo je, hudo v teb težkih časih,» izpregovori sam pri sebi mladenič.

«In jutri bo hujsje. Vsak dan posebej mi pada na telo kot tovor, in kadar bo breme pretěžko, se zgrudim.»

«Ne tarnaj, prijatelj, jaz ti pomorem iz stiske,» se oglasi zamolkcel glas v kuhinjskem kotu.

Osupel se ozre mladenič po izbi, a ne more razbrati temine.

«Kdo je?»

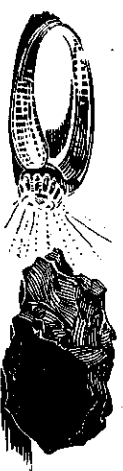
«Kaj me več ne poznaš, črnogledi mladenič?» zabobni iz temine.

«Ivoje nasprotje sem, optimist in veseljak po poklicu. Iz črne sedanjosti gledam zaupno v svetlo bodočnost. Ime mi je Premog. Tako sijajnih časov, kot so dandanes, ti rečem, še ni doživela moja družina. Toliko spoštovanja in slave še nismo želi na zemlji. In vedi, mi že prebivamo tod odlejš, ko o tvojem plemenu še ni bilo duha ne sluha.

Iorej, kakor rečeno, zlati časi! Moj gizdavi bratranec, diamant v tvojem prstanu, že trepeče od zavisti, da ga prekosimo v geni in časti.»

«Kako mi hočeš pomoči, usmiljeni kamen? Da se mi ves prevržeš v briljante, me ne rešiš iz stiske. Ni mi mar draguljev, življenja prosim, življenja,» odvrne mladenič.

«Slabo si se učil po šolah, prijatelj. Kakor vidim, ti je neznano, da sem prav jaz kralj vsega življenja. — Dva in devetdeset plemenitašev, princev, nas je rodila priroda. Celo ogromno vesoljstvo od solnca in zvezd, do zemlje, tebe in črva je naša dedna last. Toda vsej mnogoštevilni družbi princev-elementov je zapustila priroda samo dve kraljevski kromi. Manjšo državo, kraljestvo mrtvih snovi, si je porazdelilo onih 91 grofičev in knežičev na drobna posestva.

Nepregledno carstvo življenja pa je pripadlo meni in mojim potomcem. Ni je pod solncem stvari, ki bi mogla živeti brez mene, in ni je prirodne snovi, ki hrani v sebi le trohico moje tvarine, da bi ne bila nastala v živem bitju. — Moje kraljevsko ime je Ogljik. — Vsi grofči mrtve prirode so moji vazali. Kadarkoli se mi poljubi, pokličem podanike mrtvih dežel v službo življenja. Ko mi je dosti njih službe, jih vrnem smrti nazaj. Ali ni res, elementti?»

«Nišem sicer element,» se ponižno oglasi voda v kozarcu. Skromna spojina sem, ki zvesto služim dvema gospodoma — princema Vodiku in Kisiku. A kakor veste, pozna služinčad vse tajnosti visoke gospode. Menda ne izdam nikake družinske skrivnosti, če izpovem, da je plemeniti Ogljik govoril resnico. Prav moja gospoda, Vodika in Kisika, je poklical opetovano k sebi v dvorjansko službo. Ko sta se poslavljala, sta mi zaupala, da gresta z Ogljikom gradit organske gradove.»

«Tako jeli!» pritrdi z vladarskim glasom Ogljik. «Čujte tedaj in oglasite se vsi podaniki, ki smo vas jaz ter princa Vodika in Kisika poklicali k bitju.»

Nepopisen vrišč in ropot je vstal na te besede po sobi. Kapljica olja v steklenici je drobno začivkala, lesena miza je pritrkavala z nogami, polena so zaropotala pod štedilnikom, bombaze vinasti prti je zaprhtal na mizi, petrolej se je zazibal v svetiljki, posušena drobtina je zaškipala v omari. Za njo pa so se ojunčili in oglasili tudi vsi drugi pozabljeni ostanki nekdanje živilske zaloge, veseli, da se jih je zopet kdo domislil. Kanec maščobe v ponvi, trohica moke v špranji predala, kapljica jesiha in vinskega cveta, zrno sladkorja, olupki krompirja v smetišču — vsi vprek so kričali kot čreda otrok in se skušali, kdo bo glasnejši.

Mirno je sedel človek na stolu. Divji koncert ogljikovih spojin ga ni niti malo preplašil. Veke so se mu na široko odprle, kot da bi iskal v temi vse one skrite kotičke, iz katerih ga pozdravljajo ljubi znanci izza boljših dni. Kot samooobeši umevno se mu je zdelo, da izpregovore stvarni ob najhujši stiski človeka.

«Rešen sem,» vzdihne mladenič, zapre oči in se opaja v duhu nad mamljivo vizijo. — Polna skodela kadečih se ajdovih žgancev stoji na mizi, vsa svetla delteče zabele. Poleg nje zvrhana skleda krompirja, rumenega kot kostanj ter čez in čez posutega z ocvirki. In v sredi kot kralj, ogromen kolač, na maslu peččen in potresen s sladkorjem.

Ni ga več zdržalo na mestu. Planil je kvišku, skočil po vrč vode, stopil k zaboju za premog in razburjen prigajnal: «Pričnimo, pričnimo!»

«Počasi, prijatelj!» ga ustavi Premog.

— «Če ti je v istini dana oblast nad življenjem in če je v resnici treba samo premoga in vode za vse one stvari, ki so se odzvale tvojemu klicu, tedaj te prosim v imenu življenja, ki si mu kralj, usmili se me — pričnimo, pričnimo!» —

«Priroda ne pozna laži. Človek si jo je izmislil za svojo potrebo. Kar sem ti pravil, je gola resnica. Toda vedi, v mojem kraljestvu vlada neskončna pravilnost. Vi ljudje lahko mešate vodo v vino, ilovico v milo, listje v tobak in papir v tkanino, v moji delavnici pa snujemo po neizprosno strogih zakonih. — Povej najprej, česa želiš?»

— «Moke, moke», je znova vzdihnil mladenič tako pretresljivo, da se je v srcu zasmitil Premogu.

«Pravilneje bi moral reči, da si poželiš skroba,» ga pouči Premog. «Dobro tedaj! Vsakemu kilogramu kemično čistega premoga moraš priliti izračunano 1 kg 255 g vode in dobiš boš brez vsake izgube natanko 2 kg 255 g najčistejšega skroba. Toda — — —»

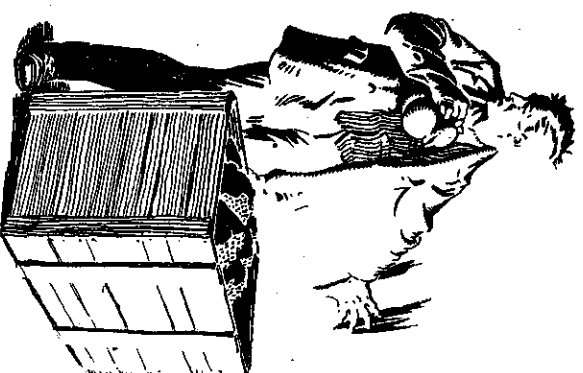
Že je dvignil mladenič vrč in ga je nagnil nad premog — kar zazveni po vsem ozračju osoren klic, da so zašklepetale šipe po oknih in da je glasneje zaprasketal ogenj na ognjišču: «Stoj! — Puhli bahajil! —

Sramujte se, da iz same častihlepčnosti tirate gladnega človeka v pogubo.»

Prestrašen obstane mladenič. Po vsem telesu prične trepetati, kot človek, ki blodi v temi proti robu prepada, in obstoji, ko ga pozove svaričen klic.

«Kdo si prijatelj?» vpraša jecljaje.

«Prijatelj sem ti, ali pa tudi sovražnik, kakor pač nanese slučaj,» zazveni po ozračju. «Gorje ti, če se srečaš z menoj na samem. Brez

usmiljenja ti uplnem življensko iskro. Kadar pa se nahajam v družbi Kisika, sem ti najbolj nedolžen tovariš.»

— «Ne razumem te, tujec. Kdo si? — Govoril!» —

«Po slabih lastnostih si me kristil Dušik, ker so ti dobre plati mojega bitja neznanе. Glej, skoraj bi bil zopet postal žrtev svoje nevednosti. In sedaj se obračam do vas, bahaška trojica. Ali se spodobi kemiškemu plemenitašu na tako nizkoten način varati človeka? Sram me je zaradi vas, da sem element. — S skrobom, mastjo in sladkorjem mu obetate otebi življenje. Razodeni mi, človek, ali ti teče v resnici olje po žilah, ali mar nosiš v glavi namesto možganov svrjisko maščobo, ali so ti zgrajene kosti iz sladkorja in mišice iz skrobovega kleja. Pri polni skledi boš od lakote umrl, če te jaz ne odrešim.»

«Zakaj se huduješ?» vpraša s kraljevskim mirom Ogljik. «Kdo ti je kratil tvoje pravice? Pokaraj človeka, ki je nate pozabil. Toda še boljše storil, če ga s poukom rešiš zmotnjave.»

V vidni zadregi se je odkasljajal Dušik. Izprevidel je, da se je pre-naglil s svojo obsodbo, in da je bil glad mladeniča edini krivec, ki je nepremišljeno priganjal prvine na delo.

Mučen molk sledi tem besedam. Le od tal sem tiktakajo v tišino enakomerni polglasni nihaji, kot da bi tankaj tekla predrobna zibelka.

«No, le povej, kar ti leži na srcu, jajčja Lup-nica.» izpregovori prvi Ogljik. «Vidim, da imaš nekaj na vesti, ko se tako nervozno gugaš s svojim telescem.»

Nežen okrogel glasek zapoje po sobi: «Nisem se prav upala oglasiti k besedi. Danes sem mrtva apuena stvar, vi pa besedujete o življenju in njega studencih. Toda nek daj je bilo drugače z menoj. Tudi jaz sem bila nekoč zibel življenja. Najplemenitejšo organsko snov sem hranila v svojem naročju. Da je mi zaužil gladni človek, bi bila postala mati. Živo pišče bi bilo vzkaltilo iz moje vsebine, kakor je vzkltlo mnogim mojim srečnejšim sestram. Zato se mi zdi, da tudi meni pristojni beseda.»

«Brezdvomno — povej tedaj, kdo je govoril resnico?» ji vpadeta skoraj hkratu v besedo Ogljik in Dušik.

«To je tisto, kar sem hotela povedati. — Oba imata prav. — Brez Ogljika, spojenega s Kisikom in Vodlkom, je ni stvari, ki bi urogla

lužiti človeku v hrano. Ako pa se tem trem pridruži še tovariš Dušik,

naslane najplemenitejša snov, kar jo premore umetnost elementov. Sama sem jo nosila v naročju in vem, da jo nujno zahteva vsako živo bitje.»

«Torej Dušik a, le še enkrat povej — Dušik a je treba najpleme-nijejši življenski snovi, in sicer celih 15 do 16 procentov,» jo je prekinil Dušik. «To sem hotel, da se ugotovi in prihije. Če se zove Ogljik kralja življenja — in jaz mu ne kratim te slave — pristoji meni po vsej pra-rici čast in naslov podkralja v organski državi. Da pa ne boš mislil, o človek, da te hočem varati, ti z dejstvi dokazem svojo življensko ob-ast. — Čujte me, plemenite organske spojine, čujte me vse, ki nosite v sebi poleg imenovane trojice tudi delce mojega bitja in priznajte na glas, da ste moji otroci!»

Še vedno je stal človek pri premognu z vrčem v desnici. Sklonil je bil elo, da je vrč počival na tleh, z levico se je truden opiral ob steno, komej čutno je v njem tlelo življenje. Kot v omotici je prisostvoval nomenku elementov.

V tem trenutku pa ga je spreletela nevidna življenska sila. Vse svoje podanike je predramil Dušikov poziv v telesu človeka. — Zazrenelo mu je v ušesih, pred očmi se mu je zaskrtilo, srce mu je glas-nejše udarilo v prsih, živahnije je zakrožila kri po telesu, upadle mi-lice so se zopet napele, globlje so zadihala pljuča, lasje na glavi o se mu najžžili, drgetala je koža, v možganih mu je zabrnelo isoč naklepov in mišli. Mladega in čilega se e počutil kot še nikdar poprej. Ves ginjen azprostre roke, da bi se zahvalil elementom.

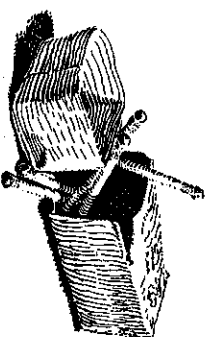
«Dovolj je, otroci!» zakliče Dušik.

Kot prazna vreča se pri telh besedah zopet esede mladenič na stol, z obema rokama si akrije lice in plaka.

Ko je vse onemelo po sobi ob bolesti človeka, tedaj pritajeno zaškrtta a poltici — in zopet — in zopet. — Škatlica vžigalce dsi sunkoma v voje. Petero žveplenk pomoli zaspano rdeče glavice iz špranje.

«Ali — niste — tu govorili — o beljakovinah?» povpraša zehaje ena red njimi.

«Ne govori toli učenol!» jo zavrne Ogljik. «Danes nismo sami s seboj, lovek je z nami in ta ne razume kemije. — Da, o beljakovina h mo govorili, če že hočeš tako.»

«No, potem protestiram kar najbolj odločno, da ste nas zamolčali.»
«Kaj? — tebe? — Kaj naj s teboj pri beljakovinah?»

«Ne grizi besedi! — I no, saj veš, moja otroka Fosfor in žveplo.»

«E, kaj bi tisto? — Taka malenkost!»

Ni še končal Ogiljik zadnje besede, ko se usuje iz škatlice ploha zgovornosti in hudournik prepira. «Taka malenkost? — Prav tako sem potreben za beljakovine kot ti, organska prevzetnost! Ali mar tehtaš zasluge na cente kot premog in slamo? Kačja zavist elementov! — Ker sem najhobvitější med vami, me hočete zatajiti pred človekom. Mene? Solnčnovrmeno žveplo, ki kristaliziram kar v dveh sistemih, ki sem po sijaju enak diamantu, ki gorim z bajno modrim plamenom, ki postanem električen, kadar me drgneš? — Hui! — in to je danes moderno, — veste grozno moderno — celo pri človeku.»

Tako je žveplal in ne bi prenehel, da ga ne prekine Fosfor z grajalno besedo:

«Molči otrok! — Ne zamerite mu, mlad je še in vhrav in kolikor mu je še manjkalo, so ga zmedli vulkani. — V bistvu pa moram pritrditi fantu. Za beljakovine je nujno potreben. Isto sem hotel ugotoviti tudi o sebi, da ne bo na koncu kake pomote. — Veš, človek, vsaka tvoja zmotami gre do srca. Saj si me kristil za ‚Fosforja‘, to je ‚osilca svetlobe‘. — Prinašam ti luč; a ne le telesno, tudi duševno te razsvetljujejo moje moči. — Res odlične snovi so beljakovine, v najdražji med vsemi pa snujem in kujem jaz — v staničnih jedrih tvojih možganov. Naj ti sijejo moji prameni k plemenitim čuvstvom, k visokim idejam, železni volji — naj ti bodo nosilci najplemenitejše luči — resnice!»

Človek je zopet odprl oči. Kot mehka mesočina je plavala po sobi fosforescenca, dvigala se je in nagibala kot svetlikajoče se morje in izgnila v noč. Od razburjenja je mladenič mraz spreletaval kosti, udje so drgetali, trepetale so ustnice. Bliže k štedilniku je primaknil svoj stol.

«Le bliže, le bliže, prijatelj!» ga pozove Ognjišče. «Edino pri meni najdeš prave utehe. Mar li vedo elementi, kaj se pravi živet, boriti se za vsakdanji kruh in trpeti pomanjkanje? Jaz pa sem vse to, enako kot ti, poskusil na lastnem telesu. Hranim se kot ti, trudim kot ti, vécsih stradam kot ti — jaz in ti, po usodi dva brata. Petdeset let že živim v tej kuhinji. Mnogo dobrega in slabega me je že doletelo v tem času, videl sem srečo in žalost ljudi, kuhaj, pekaj in cvrl sem za bogate in

vne, Marsikomu sem že pomagal v zadregi. Morebiti se tudi zate najde ravnilno želišče. — Ti, čuj! Pravkar mi pride na um. Ali veš, kaj je lorija?»

«Kaj je kalorija?» se oglasi voda v eni sapi, da bi je kdo ne prehitel. Iz vena, kaj je kalorija? — Kalorije so moje najljubše igranje. Ves n se zabavam z njimi, sprejemam jih vase in zopet oddajam, kakor č nanese razpoloženje in čas. Če bi ne bilo mene, bi človek sploh ne znal kalorije. Kalorija je namreč ona množina toplote, jo potrebujem, da si ogrejem en kilogram lastnega lesa za eno stopinjjo Celzija.»

«Kdo naj razume to učenost? Ali nisi čula, da se človek ne spozna v ši modrosti?» poseže v besedo žveplenka. «Pusti, da mu jo jaz obložim po domače. Jaz in še ena mojili tré tehtava skupaj $\frac{1}{8}$ grama. Če prižgeš s leseni vžigalci in ju pustiš dogoreti, ti rviševa točno eno kalorijo toplote.»

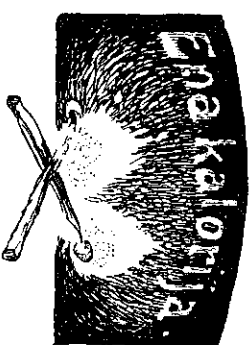
Ali pa, dostavi Premog, «če zapališ samo grama premoga. Toliko sem plemenitejši lesa. En sam kilogram moje snovi ti porini celih 6000 kalorij. Z njimi lahko segre- 60 litrov ledenomrzle vode do vrelišča.»

Z napeto pozornostjo je sledil človek vsaki besedi. Slutil je, da plete pogovor okoli temeljnih vprašanj njegovega bitja.

Ali se lahko zanesem na tvoje besede?» povpraša nezapljivo. «Zdmi, da bi se mi po pravici rogala vsaka kuharica, če bi ji hotel nasti tako nezmysel. 60 litrov ledenohladne juhe zavreči na peščici zmogaj!»

Ho-ho-ho!» zatuli Veter skozi dimnik. «Nikar se ne čudi! Ali ne iš, človek, kako ti krademo kalorije? Jaz in moj pobratim dimnik štedilnik in vsa tvoja kuhinja. Kako prijeto se gregjemo ob tvoji loti. Če povsod tako slabo varčuješ, kakor s toploto, potem ni čuda, te tare beda in glad. Ho-ho, zapravljivec!» In plihal je dalje in se hotel, ko je že zdavnaj vrtoglavil nad streho.

Nič si ne stori iz tega!» prične zopet Ognjišče. «Naj rogovili! Saj to njegov poklic, kakor je moja življenska naloga goreti in greti. In laj me poslušaj, kako sva si v tem pogledu jaz in ti do pike enaka. kor potrebuje tvoje telo hrane, da deluje in te ogreva, tako jo

zahleva tudi štedilnik za svoj posel. Seveda, ti si odličen gospod in izbirčen. Tebe ne veseli žvečiti in prebarljati šoto in les, jaz pa se zadovoljim z vsako stvarjo, samo da ima kalorije. Ali reš, kaj se to pravi?»

«Da, biti mora gorljiva in dajati kar največ toplote.»

«Tako jel Tudi ognjišče sicer lahko zakuriš s piščanci in gosjo mastjo, s pastetami in kolači, ali pa tudi z žganjem, ki se z njim tako radi kurijo tvoji bratje. To bi šlo mojemu ognju v slast, to bi cvrčalo in grela, a bilo bi predragoceno kurivo. Zato se zadovoljiva s slamo in šoto, lesom, premogom in koksom. Kolkor kalorij mi s kurivom vta- neš v želodec, toliko ti jih dam nazaj, ko porabim tvo hrano. Tečue hrane, premoga in koksaa, potrebujem manjšo množino, prazne plaže, n. pr. slame in šote, pobašem ogromne porcije in gretim počasi. — Vse kot pri tebi!»

«Duhovita je tvoja primera, ljubo Ognjišče, a škoda, v temeljni točki šepa. Menda se pač ne upaš trditi, da živež v meni zgoreva. Kje je ogenj, kje dim in pepel?»

«Smešen si v svoji nedolžnosti, človeki! Povprašaj železo! Tudi ono zgoreva v rjo brez plamena. Moja vročina bi bila tvoji nežni peči pogubna. Samega sebe bi sevril na lastnem ognjišču. Zato ti gori kurivo počasi in mirno. Noč in dan pritiskaš na meh svojih pljuč, da ne zmanjka tlečemu ognju prepilja. Noč in dan bruháš iz sebe nevidni dim vodenih par in ogljikovega dvokisaa. Vsak dan posebej skrbiš, kako boš odložil svoj kupček pepela, in če ti ne gre vse po volji, pokličeš zdravnika. Primera drži do zadnje poteze! — Vataca ognjišča so mi pljuča, ki skozi nje, kot ti, vdihavam svoj zrak; gorilna votlina mi je želodec, ki presnavlja kurivo; in dimnik — moj nos, ki izdihava porabljeno hrano — in sicer v natančno isti obliki kot ti — v ogljikovem dvokisu in vodenih parah. — Ni ti ena prednost te ne diči, domišljavi človek, pred sajasnim ognjiščem.»

«O, pač! Ti samo greješ, jaz pa gretim in delam.»

«Sam si kriv, ker ne znaš izrabiti mojih talentov. Moj plamen nima človeških rok, da bi iz lastnega nagiba mogel prijeti za delo. Daj mi primerno orodje, pa ti bom služil kot suženj, žagal bom les, nosil opako in drigal bremena. — Kdo ti prevraža barke črez sinje morje, kdo ti vrta predore v skalnate stene, kdo se vzpenja s teboj na nebo-tične vrhove goraa? — Moj brat po rojstvu in krvi je to — Parni stroji!»

«Prav imaš, na parni stroj sem pozabil. Hvaležen sem ti, da si me mi opozoril. Sedaj šele jasno vidim razliko med menoj in teboj. — se, kar premore tvoja umetnost, ima svoj edini izvor v toploti, pa ti ti je ime ognjišče, ali parni motor, ali lokomotiva. V mojih mišicah a bede tajne življenske sile, ki delujejo po svojih, tebi neznanih konih. Parni kotel in mišica! — Kje mi odkriješ med njima naj-anjšo sorodnost? — Ti si otrok kalorij — jaz pa sem dete življenja!»

«Potrpi za trenutek na moj odgovor! Najprej mi stori majhno uslugol!» — «Iz srca rad, če je mogoče.» —

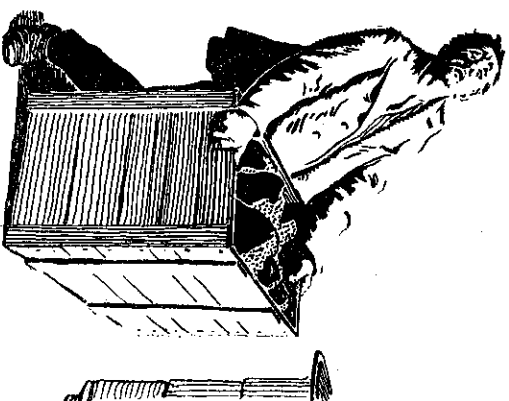
«Primakni mi, prosim, onile zaboj s emogom nekoliko bližel!»

Človek vstane od štedilnika, prime za neretni zaboj in ga s težkim naporum posuče proti ognjišču. Pot mu kaplja raz lo, srce mu polje glasneje, pljuča dišejo treje in globlje. Parkrat obstane sredi la in se globoko odsopel. Prijetna toplota, se je spočetka razlila po truplu, se stopuje v neznosno vročino. Sleče si sukrujo. «Ha — ha — ha!» se na ves glas zakroče Ognjišče. «Glej, glej, kako silno goni jučne mehove, kako divje bruha dim iz smic, kako mu žari vse telo od vročine kot vlak, ki hropeč sopiha navkreber. » bo trajalo dolgo, ko ti prazni želodec zakliče: kuriva, kurival — li sedaj že razumeš, da si tudi po delu stroju enak? — Ali že slutiš izprosní zakon, ki veže toploto in delo?»

Mladencé obstane, prekriža roke in se zamisli. Nejeverno maje zavo in mrnra sam pri sebi: «Kalorije — in delo?»

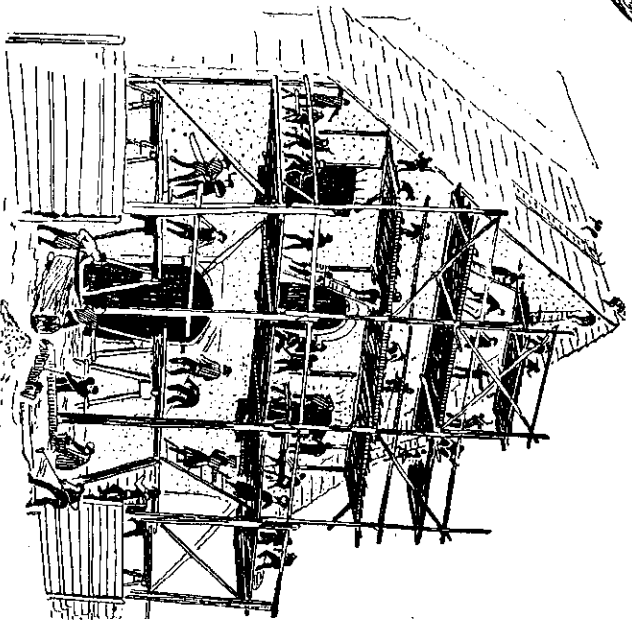
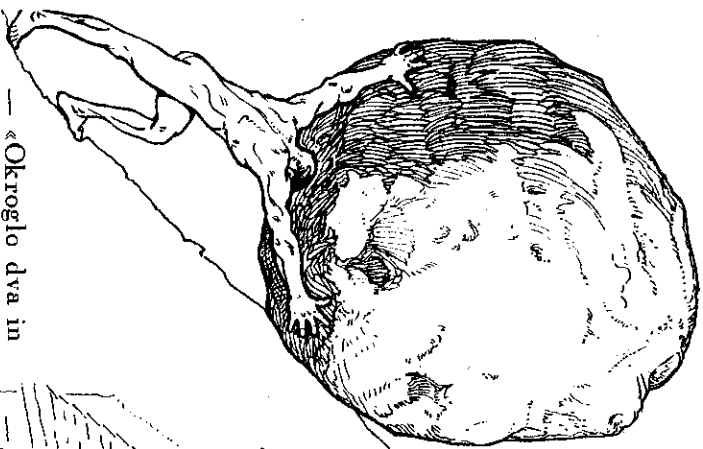
«Daj! — Kalorije in delo! — Jaz ti razrešim uganke. Sedi nazaj, in slušaj!» ga pozore Ognjišče. «Stroj in ti sta tudi po delu dva :ata. Kolkor kalorij prinese premog ali živež v vajino telo, toliko la zmore para v stroju in mišice v tebi. Vsak gib in drig, vsak teg udar — in zgorelo je zrno vajine hrane. Ni ti za trohico dela, ni ti košček kuriva ne more ogoljufati prirode.»

«Jaz ti prisežem, da je tako,» zabobni Opaka v zidovju. «Mene so igali kvišku s parnim drigalom, ko so gradili to hišo. Moje telo

tehta 424 kilograma in deset metrov visoko ležim nad zemljo. Ko smo se povzpele jaz in še devetero sestra do svoje višine, je zastokal parni stroj pod menoj: Jój, zopet je šla kalorija!»

«Ali si čul?» se oglasi premog, ki mu je postalo mučno predolgo molčanje. «Deset opek, deset metrov visokol! To ti je pridnost! Skrijte se, vi človeški lenuhi pred neutrudljivo močjo kalorijel! — Jaz pa jih nosim kar 6000 v enem samem kilogramu, če že nisi pozabill! Ali se ti kaj sanja, koliko dela je skritega v njih? Daj, izračunaj mi hitro, učeni Fosfor, jaz sem bil vedno slabo podkovan v aritmetiki!»

— «Okroglo dva in pol milijona kilogramov bi z njih pomočjo lahko dvignil en meter visoko; ali pa bi privalil 7000 kg težko skalo od vznožja na vrh Šmarne Gore; ali pa bi postavil natančno šestdeset tisoč opek v deset metrov visoko drugo nadstropje na novo grajeno palačo.» —

«Hvala ti, Fosfor! Sam si nistem mislil, da sem toli močan. Premisli, človek, kako si ničen v primeri z umazanim kamnom. Koliko tvojih rok bi se moralo gibati dan in noč, da zmore to breme! — Pomagaj mi, Fosfor!»

— «Če ti nese vsak delavec deset opek hkrati na hrbtnu in če se potrudil petnajstkrat na uro v drugo nadstropje in zopet nazaj, tedaj je odpravil šele 150 opek. In če se brez vsega počitka poti in trudi skozi deset ur na dan, bi jih bilo šele 1500.» —

«Torej,» mu seže Premog v besedo, «bi ti moralo tlačantiti 45 delavcev od jutra do mraka, da v potu svojega obraza opravijo delo, ki ti ga tako rekoč v trenutku izvrši en sam kilogram premoga; — seveda samo s tem pogojem, da bi znal nekončno varjevati z njegovo toploto.»

«Zakaj se ni i navadil je- Zarja veselja je zasijala človeku na resnem obrazu. Z žarkom nade mu e posvetila toplota, zvesta zaveznica življenja, v brezupno sedanost.

«Kaj bi za to? — Tudi za premog gre trda. Povej mi rajši, koliko kalorit mi nudijo moja živila,» povpraša v napetem pričakovanju mladenič. S polnim glasom zapoje kaneč Maščobe: «Ko dogori v tvojem telesu n kilogram naše snovi, ti podari 9500 kalorij toplote ali primerno množino dela, kakor veleva trenutni ukaz tvojega bitja.»

«5700 ti jih daje beljakovina,» pripomni tiho, a odločno jajčja lupinica.

«In vsakemu izmed naju si jih dolžan 4100,» se odzove ta kot pol-lasno čivkajoča vrabčica Skrob in Sladkor.

«Sotera vam hvalal!» zakliče mladenič. «Kot kamen se mi je odvalila alost od srca. Z vedro dušo se vračam zopet nazaj — v življenje — v tvljenjel! — —»

«Ti si sanjač,» ga pokara Ognjišče. «To je edina lastnost, ki te diti red mano. Ali mar veš, koliko kalorij potroši na dan tvoje telesno gnjiščeč?»

«Ne bo jih preveč. — Pomislil — ena sama kalorija, pa zaleže za liko dela.»

«Ne varaj samega sebe! Potratnež si. Ali se ti ni prej rogala veter, kako razmiselno razsišaš v ognjišču prirodne darove. Kdor izven hiše ne edi, je tudi doma zapravljivec. Jabolko ne pade daleč od jablani. Tvoje ilo ne bo mnogo boljše od tebe.»

kor jaz?» se oglasi Ognjišče. «Rešen bi bil gladi in skrbi v teh žalostnih časih.»

«Skoro bo res tako,» se oglasi pod ognjiščem Poleno. «Drvar, ki nas je žagal, je zapravil na dan celih 6400 kalorij!»

«Mizar, ki me je tesal in stružil, jih je porabil 4300.»

«3900 jih je pokuril na dan čevljar, ki me je storil.»

«3400 jih je dogorelo krojaču, ki me je šival.»

«In prav toliko jih je potrošil na dan pisar, ki me je popisal» — izpovedo po vrsti: Čevljar, Obleka in kočček Papirja v predalu.

«Računajva malo,» nadaljuje s skoro škodoželjnim naglasom Ognjišče, «5000 kalorij potrebuje brezdvomno vsak dan tvoje telo, in če se omejiš na najbolj potrebne in kar najmanj naporne opravke.»

Mladenič povesi glavo in žalostno vpraša: «Koliko hrane je to?»

«Več ali manj,» odvrne štedilnik. «Saj sem ti pravil, da si vseskozi meni enak, in da mi slama ali koks ne zaležeta v isti meri. — Če boš na primer ves božji dan otepal edino krompir, ga boš moral pobasati tri in pol kilograma. Če se boš gostil s samimi jajci, bi ti jih bilo treba zaužiti celih 58 kosov. Ako pa —»

— «Dovoli, da te prekinem. To vendar ni nikakor mogoče! Za okroglo 4 Din krompirja naj mi tekne enako kot za polnih 58 Din jajč? Slab matematik si, kakor si sam priznal, brezdvomno ti je ušel kak računski pogrešek?» —

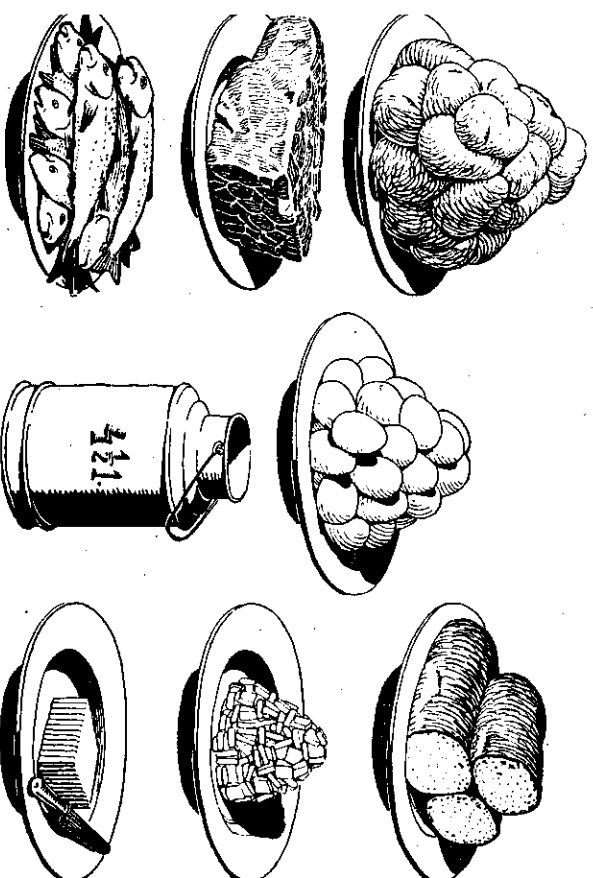
«Potolazi se, človek! Na kurivo se dobro razumem. Do zadnje kalorije sem ti računal pravilno. Potratnež si, saj sem ti rekel. Okus in zabavo plačuješ z dragim denarjem.»

Zopet se je zazbala jajčja Lupinica na deski in spregovorila jokaje: «Ko sem bila še mlada in lepa, sem tehtala polnih 50 gramov. Danes pa me je preostalo od vse mladinske lepote edino še teh pet žalostnih gramov, ta moja mrtva apuena lupina. Šest gramov plemenite beljakovine si mi uničil, škodljivce, snedel si mi mastnih pet gramov tošče in en gram soli ter popil mojemu sinku 35 gramov vode. Joj, to bi bilo srčkano pišče, nenasitni požrešneži!»

«Ne jadikuj, starcal! Zdaj je prepozno,» povzame besedo Ognjišče in nadaljuje:

«Torej, kakor rečeno, 58 jajc zahteva vsak dan troj telesni motor. Če bi ga pa zakuril s samim tehničnim krehom, bi ti ga bilo treba naloziti samo pičel poldrugi kilogram na ognjišče. Zadovoljiš pa ga tudi lahko z 2½ kg puste govedine ali divjačine, s 4½ litra mastnega mleka, s 5¼ kg postrovi ali s samo ¾ kg sladkorja. Še mnogo manj pa potrošiš človeškega

koksa, maščobe. S 40 dekagrami sirovega masla potolaziš in odpraviš življenski stroj za dobo cellega dneva. Jurčkov pa bi moral natozoriti polnih 10 kg, dasi tako zelo hvalisajo tvoji neuki bratje njih redilno vrednost. Seveda bi tvoje razvrajeno telo trajno ne moglo zdržati ob tako znostranski hrani. Marsikatero porcijo, na primer delikatnih gobanov, si sploh ne zmoгла tvoja omehkužena prebavila. Zato si moraš previdno odtehtavati živila v pravem medesebojnem razmerju, po njih prebavnosti, potrebi in kurilni vrednosti.»

«Zgubljen bi bil, če bi ne vedel izhoda,» izpregovori človek z zmagoslavnim poudarkom. — «Uležem se in zaspiim. — Ne premaknem se z mesta, ne gnum z udi, ne trenem z očmi, ne zinem besede, ne sprožim e misli ne čuvstva — pa si prištedim vse kalorije in hrano.» —

«In ustaviš nihalo sreča kot uro, ki prehiteva,» se zasmaje Ognjišče, in zatvorilš pipe krvnih cevi — in zamasiš pljučna melhora, da ne bosta logla več sopsti — in ukažeš shraniti svoje telo v ledenici, da ti ne bo otreba skrbeti za njegovo toploto. — Vidiš, mladenič, tu je razlika med ana — — —. Kadar ugasne zvečer v mojem telesu zadnji plamenček, o zatisne zadnja žerjavica svoje trudno rdeče oko, tedaj tudi mene

prema ga zaspanec. Še lahko noč si voščim s prijateljem Vetrom in mirno zaspin. Popolna podoba smrti je moje spanje. Ni ga sledu na mojem truplu, ki bi pričal, da je tu nekoč gorelo življenje. Niti besneči vihar, niti skrbi me ne predramijo iz smrtnega spanja. Tako počivam mrzli mlitč čez noč, véasih čez teden in dan, in se ne morem zbuditi k zavesti. Dokler slednjic ne naloži kuharica znova kuriva v moje telo in me s plamenom pokliče v novo življenje.

Na tvojem ognjišču pa mora brez prestanka brleti lučka življenja. Zvesto kot rimske Vestalke moje prade, moraš čuvati nabeški ogenj svojega bitja. Gorje ti, če mu le za trenutek poide reja, gorje ti, če se spozabiš in uploneš svoj sveti plamenček. Ni ga čarodejca pod solncem, ne moči učenjaka in ne leka zdravnika, ki bi zopet zanetil ugaslo iskro v tvojem telesu.»

Še vedno ni obledel zadnji žarek upanja v duši človeka. «Koliko olja moram prihraniti svoji svetiljki, da mi bo ravno še tla in svetila k življenju?» povpraša mladenič Ognjišče.

«Čeprav do dna privies življensko lučko, da ti bo komaj vidno brlela, še vedno ji moraš žrtvovati na dan 2400 kalorij gorilne tvarine.»

— «In če ji dolivam premalo?» —

«No, tudi potem ti ne ugasne svetiljka trenutno. Dokler pač gre, se hrani njen plamen s tvojim lastnim telesom in počasi pojema. Saj je vsak človek od glave do nog nadvse izvrstno kurivo — kajne, kako smešno se čuje ta misel: peč, ki je zgrajena iz samih gorljivih snovi, iz beljakovin, sladkorja in tolišče? — Kadar ti tedaj primanjkuje kuriva, seže življenje po tej zadnji železni zalogi. Svoje lastno domovje vrže na ogenj, kot zmrzujoča rodbina, ki si v stiski zakuri s pohištvom. — In ko stoji tvoje živo telo v tisočerih majhnih nevidnih plamenčkih, ko degoreva dan na dan košček za koščkom tvojega bitja, ko ti usiha postava in gine telo kot plapolajoča sveča — ali veš, kako imenujete vi ljudje to strašno prikazen? — Lak otol —»

Za trenutek umolkne Ognjišče in nato nadaljuje z ostrim pondarkom: «Najprej ti pogori vsa tolišča, kolikor si jo v medvedji skrbnosti prištedil za suho bodočnost. In z njo vred izplamti ves živalski skrob, nato voren v jetrih in mišicah, nato pa pride vrsta na tvoje organe. Za več kot polovico obsega ti upadejo jetra, za celo tretjino teže ti splaknejo mislice, a tudi kri, pljuča in kost morajo žrtvovati svoj delež in ga

položiti na žgani oltar domovine. Edino srca in možganov ne vrže lakota v plamen. Prepotreben in vžena je njihov posej za obstanek življenja, prizanaša jima, kolikor more, a končno odpovesta tudi onadva službo — in tedaj je po tebi. — Gorje, če bi bilo tudi pri meni tako in bi mi lastno telo pričelo goreti, kadar mi zmanjka kurival!»

Globlje zasope Ognjišče po teh besedah, kot bi se balo, da zmanjka plamenu prepilha. Dušik porabi ugodno priliko in se podviza, da bi ne zamudil nastalega molka.

«Poučna in nazorna je bila razlaga Ognjišča,» nagovori iz ozračja človeka. «Vsem obsegu ji lahko pritrdim, dostaviti pa moram v tvojo korist kratko pripombo. Resnično je, kar je pripovedovalo Ognjišče: kar z lopato meče lakota tvoje snovi v žrelo plamenov, brez izbere, beljakovine, toliščo, sladkor. Toda vedi, tudi ko si do grla sit, vrže zdaj pa zdaj tvoje telo droben obrabljen košček v ognjeno peč in ga tankaj zapali. Ker pa je tvoje živo telo zgrajeno iz beljakovin, zato ne pozabi mene, Dušika, in mojih spojin! Edino one so zmožne, da zamaše in izcelijo izžgane delce tvojih organov. Kar je stroju spretne nehanik, isto so tebi beljakovine. En sam vijak naj odstopi, počti najino samo pero, ena sama os naj se skrivi: pri najboljšem kurivu obstane notor in je mrtev za delo. Enako je s tabo. Uživaj maščobe, skroba, sladkorja kolikor hočeš, brez beljakovin moraš pri polni skledi umreti. Prilčno 120 gramov čiste beljakovine ti je dovajati dnevno telesnemu stroju, in če si še tak umetnik v stradanju in uporabi hraniiva, najmanj 50 gramov beljakovine mu moraš žrtvovati, da jo porabi za vsa neodložljiva popravila po raznih organih. Saj ližejo v tebi življenski plameni prepestrano na lastnem telesu. Vsak dan ti odžgo košček ognjišča, in če i moje spojine sproti ne zagradijo in izpolnijo nastalih razpok in vrzel, se ti slednjic sesuje telo — in plamen ugasne.»

— «In plamen ugasnel — Torej ni zame pomoči? — Kaj mi potem koristi vsa vaša modrost? — Dvakrat bolj grozna je smrt, ki jo razimem!» —

Čaroben sijaj zasije po teh besedah iz zaboja s premogom. Kot blesk najno lepih kristalov se svetiljka v njem in izpreminja v mavričnih barvah. Ponosen glas zapoje po sobi:

«Kruta sovravnica ti je priroda, o človek, dokler ne razumeš njenih il in zakonov. Ko pa razrešiš tajnosti njenega bitja, ti je ponižna, polušna dekla. — Sedaj jo razumeš. — Tvoji služabniki smo. Glej, tebi v

srečo in spas ključem elemente v službo življenja. — Čujte tedaj vsi pokorni vazali moj kraljevski ukaz! V imenu življenja, ki sem mu kralj, vas ključem na delo!»

Tiha groza spreleti elemente. — Kot večče se prižigajo vsepovesod trepetajoči plamenčki. Polglasni šelest vrši po označju.

Droben, hrupav glasek zakašlja v čarodejno snovanje: «Kam ste se osmelle, predrzne prvine? Kar si sanjate ve, je naravnost absurdno! Umazan kamen si, Premog, brez moje pomoči — in kamen ostaneš; prazen zrak ste, Kisik, Vodik in Dušik; in kos zarjavle kovine, železo! —, Vis vitalis' je moje ime. Ali znate latinski? Ži v l j e n s k a m o č' se pravi to po domače. Brez moje volje je prazen in puhel vaš trud. — Iz te vaše moke ne bo živrega kruhal — To vam moram povedati v brk.» Tako je rekla in kašljala dalje, ker jo je dolgi govor izmučil.

Osorno zatuli Plamen v ognjišču: «Kaj te res še ni pobrala naduha, jezikavo babše? — Stopenjdeset let že strasiš po svetu in prodajaš svojo neslanost. — Z ognjeno močjo sem že nešteto krat združil prvine, ki so si bile v dno duše sovražne, pa bi teh ne strnil v spojine, ki se ljubijo med seboj in so si sveste svojega cilja?»

«Če bo potreba, ti priskočim še jaz na pomoč in zakrešem električne iskre.»

«In da pojde laže od rok, še jaz s svojim tlakom jače pritisnem.» dostavita žveplo in Zrak. — — —

Kot himna zamaknjencev zaori po sobi soglasen spev elementov. Iz vseh kotov in sten, od stropa in tal se klanjajo kralju Ogljiku:

«Zvesto ti služimo,
s tabo se združimo,
v živč se strnemo,
srečo mu vrnemo.
Hajdi! — Naprej!»

Nepopisen vihar se razljudi po sobi. V divjem vrtnicu zapleše veter skozi ognjišče. Krvavi plameni pojo in sikajo. Razkačeni jeziki švigajo skozi špranje in ližejo zrak. Fosfor in žveplo gorita v magični luči. Železo ognjišča žari. Električne iskre prasketajo. Vse označe trepete kot žekno vulkana. Besni čurki pare in dima žvižgajo ter se bore med seboj v mračnih vrtnicah.

Od divje igre prevzet, se vzdrami in dvigne mladenič. Preplašen strmi v orgljo elementov, — kot blazen izbuli oči in omahne na sedež.

Glava mu zdkne na prsi, ohlapnejo mu roke in noge; od groze omamljen zaspi. — In sanja. —

Prijetna svetloba počiva vseokrog njega po izbi. Neprozorna megla dima in par se je razkadla. Dolga, belo pogrnjena miza se je izvila iz nje, vsa odlična s cvetjem. Še se vijó nad njo tenki oblaki, vijó in dehté po najbolj razkošnih jedlih. Kot ladja sreče je zasidran v valovih zelenja hrustav puran. Sladostrasen sok mu polzi po dehtečem telesu. Skoro pod nos ti pomalja vonjava bedra in vabi. Rdeči, rumeni in zeleni listi, nežni kot da so nabrani ob jutranji rosi, so se povili na desni v sočen šopek solate, ves posut z rumenobelimi marjeticami jajčjih rezin. Na levi stoji piramida tirolskih emokov, zavita v tenčico sopare. Jedva razbere pohočno oko škrlatna vlakna slanine, kocke rjavo pečenih zemljic in temne obrvi čebule, ki še čvrči in poje od vroče zabele. V ozadju se dviga skoro do stropa breztežni stolp pustnih krofov, rahlih kot pena, rumenih kot med, opasnih z belim obrobkom, ki ob njem kar sili na dvojje sladkookroglo telo. In sulec z dišavnimi zelšči v gobčku in špargljev sneženo telo, nabreklo v mehko glavico, zeleno in nežno kot smrekovo popje — in sadje, blesteče kot vosek, — peairo, pastete in sir.

Sedmero lakajev stoji za praznično mizo in čaka povelja. Ne spoznal bi jih človek, da bi jim ne visele preko podlatti bele servijete in da bi ne držali v rokah srebrnih podložkov, obloženih s pestrobavrnimi sendviči, z delkatinim narezkom, s kristalnimi kupicami in penecim se vinom.

Mladenič dvigne poželjivi pogled od mize, ki se šibi od slasti in opoja, ter ugleda strežaje. Veselo lice se mu stemni — toda le za trenutek — od radosti mu znova zareži ves obraz na stežaji, kot človeku, ki izpre-gleda dovtopno zvižao. «Halahal! — nikar ne mislite — saj vas poznam! — Hahahal! — element!»

Žveplo, našemljeno kot harlekin v rumenem predpustnem kostumu. Vodik, Dušik in Kisik, zaviti v prozorne značne tenčice. Železo v trdnem oklepu, s perjanico in šlemom na glavi. Fosfor, odet v dolgo črno haljo kot učenjak srednjega veka, na nosu okrogli naočniki, obrobljeni z roževino. V ozadju popolnoma sam kraljevski Ogljik, v preprostam kroju rudarja, na glavi zlat diadem, ves blesteč od sijajnih briljantov. «Ha, ha, ha — Maskerada! — — —»

Ogljik potika ob tla. Pokorno se priklonijo sluge. S kraljevsko gesto pokáže na vso mamljivo prelest — in povabi h gostiji.

Kot na povelje vstane mladenič. V prijetni omami zatisne oči. — Sam s seboj še enkrat zasana v vse nedotaknjene čare, preden jih dá piti žejnim čutilom. — Zdaj zopet spregleda, da sede na pir. —

— Pusta in prazna leži pred njim žalostna izbva. Tihó počiva v kotu temno ognjišče. Mrtev stoji zaprašeni zaboj. — Vse mrazilo in nemo.

«Zakaj vsi molčite? — Povejte mi, kaj naj vse to? — Govoritel — Mene je strah»

Truden si mane oči. «Sem li zamudil čarodejno uro duhov? Ali me varajo čutili? — Ali sem sanjal?»

— Jutranja zarja tika z rožnimi prsti na okno.

*

Prav tisto noč je prebdel v sosednji hiši mlad kemik pri znanstvenem delu. Ko se je svitalo jutro, se mu je zgostila v belem prstenem lončku sivkasta zdrizasta snov. Preizkusil jo in zamrmra sam pri sebi: «Beljakovina!» Z eprureto v roki stopi do okna, ga odpre na stežaj in motri proti luči čudovito substanco. Sveži zrak mu dihne življenje v utrujeno lice. Globlje mu zaplamtijo temne oči, jasneje se zariše v svetlobi lepi lok visokega čela.

Milijonsko mesto leži pred njim in se prebuja iz nočnega spanja. Že bruhajo tvorniški dimniki temne oblake, že brnijo iz dalje orjaška strojna kolesa, ko so pričela piti človeško kri. Po cestah hodijo mračni ljudje, medlih oči in negotovih korakov. Tovore na sključenem hrbtu in v duši bolest — gredo drug ob drugem kot tujei.

V žalost na zemlji se ozre učenjak in v jutranjo radost na nebu — ter samozavestno zakliče:

«Iz kamena kruh!»

IZ PRADAVNIH DNI

NARAVOSLOVNI POMENKI

DR. EGIDIJ SEVER

magali so si z drugimi kovinami, posebno z bronom, ki je zlitina iz bakra in cina, kovin, ki se v primeri z železom laže talé in obdelujejo. Bile so pa tudi dobe, ki so trpele dokaj dalj nego kovinske dobe, ko niso drugega poznali kot kamen in kost, iz katerih so izdelovali svoje nože, žagice, šila ter konice sulic, pušic itd. Ne mislite si pa, da je tak nožič morda bil tako lepo opremljen kot kak pipec, ki ga kapiš na semnju. Bil je kosec okrušenega in obsekanega kremenjaka rjavosive barve, s kakršnim krešejo stari očanci ogenj na gobo, in približno tako obit, da je ena stran imeja nekakšno zobasto ostrino kot rezalo, ki se je zoževalo navadno v eni smeri v bodičasto konico naprej. Te davno minule čase označujemo kot kameneno dobo in jo delimo po dovršenosti obdelanega kresilnika in kosti v starejšo in mlajšo. Takih izdelkov, posebno izza mlajše kamenene dobe, imajo tudi dovolj v ljubljanskem muzeju, kamor si jih greš lahko ogledat.

Umevno je, da se je velika večina teh spominikov na nekdanje dni porazgubila in da so skoraj vedno vse najdbe slučajne. Kamen je seveda ostal, oglje na nekdanjih ognjiščih, ogorki in pepel tudi; kosti, rogovje, kože, vezi itd. so pa navadno strohnele, in primeroma le neznatni ostanke, če so bile razmere posebno ugodne, so se ohranili. Narzlic temu so raziskovalci naši celo obilna skladišča kosti raznih živali, med njimi takih, ki danes sploh več ne živijo, in tudi človeške med njimi. Da bi pa slednje kedaj — da se vrnemo zopet k naši zadevi — kazale večje oblike nego okostje sedanjega človeka, nisem slišal nikoli. Vendar to ne spada več v mojo stroko, obrni se na naravoslovce, ki se bavijo s takimi rečmi.

— Ne bo li eden dovolj?

— V isti stroki, seveda; ali tu je treba izvedencev iz raznih strok, ki druga drugo dopolnjujejo in izpopolnjujejo, če ti hoté to tako povedati in razložiti, da boš stvar prav in dobro razumel, in da morejo možje ustreči tvoji hvalevredni radoznalosti in ti pojasniti, česar ne moreš vedeti sam ob sebi brez trudapolnih studij, in ti odgovoriti na tvoja vprašanja. Najprvo seveda želiš vedeti, ali je crngrobsko rebro človeško ali ne; nadalje, če ne bi bilo človeško, čigavo je neki? ... in potem, jeli, bi še rad čul odgovore na vprašanja, ki se porajajo sproti med razpravljanjem, predvsem pa o početku človeka, o njegovem nastanku, razvoju in udejstvovanju, — skratka — nekaj bi rad slišal o pračloveku. Razumem, prav! Torej le stopi po svet in nauk, kamor sem ti svetoval in kamor sporočim tvoje želje.

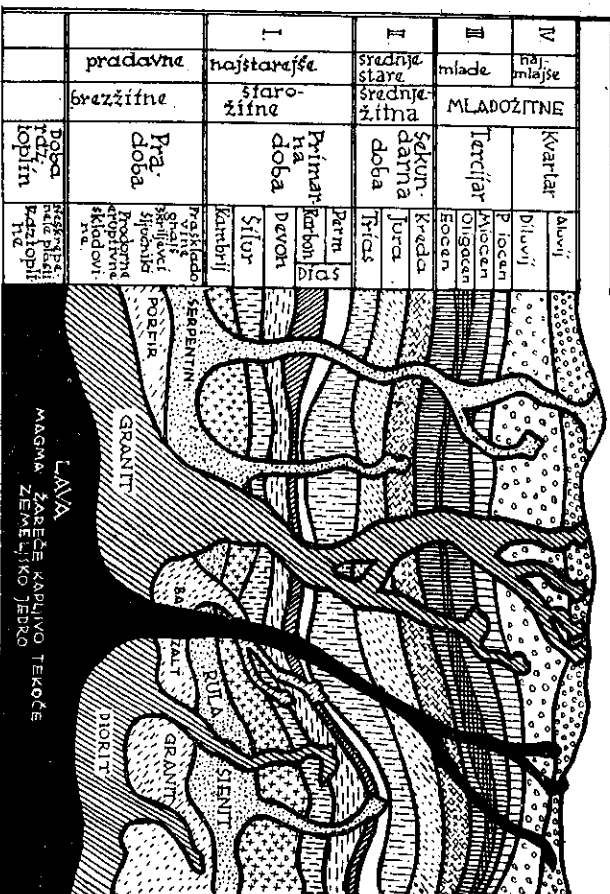
Naravoslovci bi seveda najprvo hoteli videti in pregledati tisto rebro, a bi ti rekli, da je prav res močno «ajdovsko», ter bi dejali: Če ti očemo stvar do korena pojasniti, moramo poseči daleč nazaj od glavega vprašanja ter razpravljati o marsičem drugem, iz česar se pa na oncu odgovor sam ob sebi izluči kot jedrec iz oreha in ti pade kot relo jabolko v naročje. No, sedaj pa poslušaj in pazi!

Taka kakor sedaj ta naša zemlja, ki je, kakor pravi naša prislovica, es «stara kot zemlja», ni bila od nekdaj. Del solunca je bila, sama gromna plinasta obla, torej prilično taka, kot bi sestajala iz vodene are ali dima, na tisoče stopinj vroča. Ko so se ti plini vendarle nekoliko hladili, se je strdila in zgoščila v kapljivo-tekočo, žarečo krogljo, seveda sestojéčo iz prej še plinastih, sedaj pa raztopljenih prv in njihovih spojin, kovin, skalovja, kamenja, soli itd. Ker vlada v neskončnem prostoru mraz, ki seza skoro do 275° C pod ničlo, se je zemlja še nadalje ohlajala. Najtežje topljive spojine so se verjetno strdile prve a njenem površju in tvorile na njem raztrgane otoke temne žindre, ki z plula po sicer še tekoči obli, nekako tako, kakor plava, če topiš svinec, in je ohlajevanje napredovalo, je naraščala množina žindre, otok se z spajal z otokom in se končno strnil in strdil v skupno zemeljsko korjo. Seveda pa ta ni bila še dovolj jaka in trpežna, zbog česar je izod nje priklopela zdaj tu zdaj tam žareča lava, se razlila po njej, se opet razhladila, a sčasoma le pomagala odebeliti in utrditi zemeljsko korjo. Naposled se je ta skorja ob naraščajočem ohlajanju tako učvrstila, da so se plini nad njo, osobito vodenc in oksisavec, spojili in se lahko zgoščili nad njo — v vodo, ki je zalila nižine kopnega, sama pa vorila prva morja. Seveda tudi ta stavba še ni bila bog ve kako trdna; onovni izbruhi žareče sredine so prodirali, dvigali, prestavljali skorino in prelivali morja sem in tja; kontinenti so nastajali in se pogrevali, plasti zemeljske skorje so se prestavljale, lomile, razmikale in relagale sem ter tja, končno se pa je uravnovesile nekako tako, kakorih vidimo danes v večji ali manjši rednosti zložene in nakopičene rugo vrh druge, drugo ob drugi, in se proti sredini zemlje vrste nekakolko, kot letni krožki na parobku jelke ali smreke. Samo ne misliti, da strunjene plasti, tikamneni skladi segajo navzlic svoji znatni debelosti aj globoko proti sredini! Trdne zemeljske skorje v primeri z njeno areče-tekočo notranjščino ni več nego luščine na jabolku. Imenovali jo omo vsekakor prej tenko kot debelo. Kajpada, ta potek sedaj ni pre-

stal, ampak napreduje, dasi počasneje. Naša zemlja se ohlaja naprej, se suši, guba in krči, nekako tako kot jabolko ali hruska. Ustalila se je samo na videz, samo za nas, ki nam je življenje v primeri z razvojnimi dobami svetovnih teles dokaj krajše kot doba mušice enodnevnice, in to tudi tedaj, če bi živeli po več tisoč let.

Starost	Prejeto	Prejeto	Prejeto
Po starosti	Po starosti	Po starosti	Po starosti
Doba	Doba	Doba	Doba
Prejeto	Prejeto	Prejeto	Prejeto

Površina

Nazorek (shema) prereza skozi zemeljsko skorjo.

Jedro zemlje tvorijo kapljivo-tekoče raztopljene, skupno magma imenovane. Nad njimi praskladovine (hrbtenice), kot gnajs, praskristji, siluriditi itd. in nekoliko mlajše skladovine, kot granit, porfir, serpentin, diorit, slanit itd. Potem po vrsti razne tvorbe, od najstarejših v globini do najmlajših na površini. — Vmes eruptivne skladovine, ki so v prejšnjih vekovih prodirle na mnogih krajih ali samo deloma ali pa do površine nad njimi ležeče plasti (tvorbe), med katerimi sedaj kot prodornine okrepenele laže.

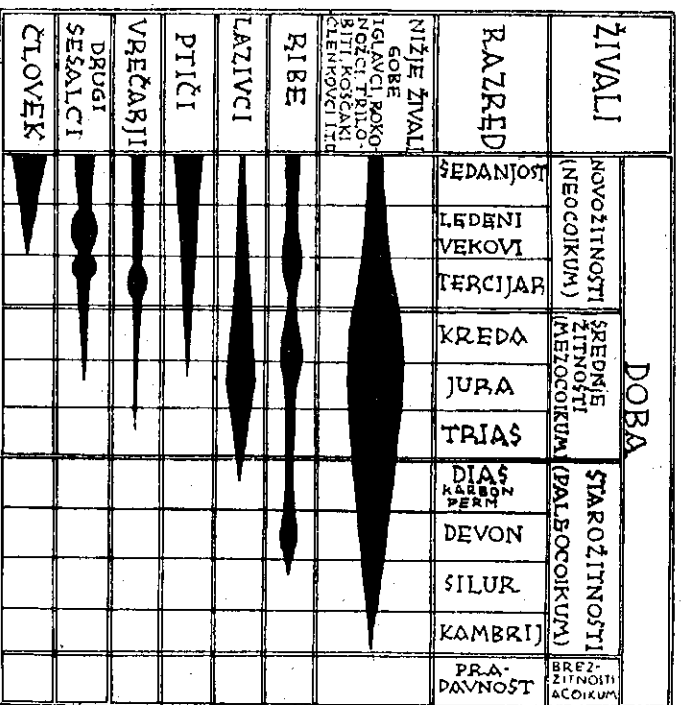
Učenjaki so omenjene zemeljske sklade razpredelili glede na njih verjetno starost: v prastare, stare, srednje stare in mlajše, katerim slede še najmlajši zopet v dveh nadaljnjih razpredelbah. Dočim v prastarih plasteh ni najti sledi nobenega živega bitja, bodisi rastlin ali živali, vsaj pa ne njihovih oblik, najdemo že na prehodu iz prastare v staro dobo

kamenine krakovja, to je tiste mahovite zelcnjadi, ki jo vidis največ azpredene po lužah in jarkih s stoječo vodo. Potlej se po razvojni vrsti vedno mlajših plasteh pojavljajo mahovi, lišaji, preslice, lističadi in raprohi do prvega borovičevja in končno do najpopolnejših drevesstjakov. Nekoliko pozneje morda kot kraki se pokažejo v okameninah rudi že najnižje živali, ki se od ravnonožcev, gob, zvezd, školjk, polžev, nko imenovanih koščakov in členkarjev, dvigneteo najmanj v srednjih a zadnjih plasteh stare dobe do vretenčarjev: do rib, dvoživk in laziv-ev, ki dosežejo kot zmaji-velikani v srednji dobi svoj najmočnejši azvoj. Prav tedaj se pojavijo tudi prvi pičci in morda še pred njimi rvi vrečarji, torej živali z goriko krvjo, ki sicer neso in vale še jajca, tudi že doje svoje mladice. Kmalu za njimi se prično razvijati tudi stali sesavci, od katerih jih je mnogo vrst že izumrlo, pa do onih, ki so stali do današnjih dni.

Ker se bomo morali o živalstvu prejšnjih dob še natančneje pomeniti, vrtno za trenutek še k plastem naše zemlje. Njihove starosti ne oločujemo, kakor smo mimogrede namignili, samo po težji in lažji jihovi taljivosti in ne po vzporedu posameznih leg, ampak predvsem o okameninah, ki kot pradaune nepodkupljive priče vrstoma določu-ajo njih starost. Ta se seveda ne šteje po letih in desetletjih, tudi ne o sto- in tisočletjih, temveč po stotisočih in milijonih let. Jasno je, da v poteku razvoja niso pojavile početkom najvišje, ampak najnižje, ajenostavnejše živalske vrste, in da so se iz njih razvili vedno popol-nejši stvori od enostaničnih bitij pa tja gor do visoko ustrojenega člo-eka. Vrste živali niso ustajljene enkrat za vselej in neizpremenljive, ot je to učil svoj čas sloviti učenjak Cuvier; marveč so se v nepre-anem razvoju izpreminjale in izpopolnjevale, se še izpreminjajo ter popolnjujejo po izboru in prilagoditvi tekom neizračunljivih vekov, akor so to nepobitno dokazali veleumni Ch. Darwin in in njegovi asledniki. Vse življenje je nastalo v morju in izhaja iz morja: in tudi naših žilah, v naši krvi se pretaka sokrvice, ki je v bistvu sestavljena : isih snovi, kot jih vsebuje morje: iz vode, v kateri so raztopljene atrijsjve, kalcijsve in magnezijeve soli.

Nadaljnjo sedaj, kjer smo prestali, in vrtno se k našim živalim. adočalo bo, če pričemo pri ribah kot prvih vretenčarjih, t. j. živalih, i nosijo iz vretenca nabrano in zgrajeno hrbtenico. Ribe segajo v jako are plasti, v tako zvani silur (odtiske je najti celo že prej), kakor

nazivljejo učenjaki to skladno tvorbo. Seveda prvi zastopniki njihovi niso na las taki kot poznejše ali sedanje ribe, ki so se razvile iz prvotnih. Kakor znano, imajo ribe plavute, t. j. posebne priprave, s katerimi morejo plavati, — a drugega nič. In vendar so se iz teh nerodnih plavut razvile noge vseh ostalih vretenčarjev in se je iz njih razvila tista človeška roka, ki je okrhala prvi preprosti klin iz kreslinika v sivi preteklosti in ustvarila božanstveni kip medicejske Venere in druge izklesane, slikane in pisane umotvore.

Nastop in razmah živalstva v posameznih dobah.

Kakor se še danes godi, je neki ribi na um prišlo, poskusiti svojo srečo na suhem — že v dobi tiste tvorbe starožitnosti, sledeči karbonu (mogočni formaciji prapremoga), v tako zvanem permu, ki se odlikuje tudi po prvih drevesih iglavcih, pojavljajočih se v njem. Plavuti je izpremenila v nožice, se odrekla enkrat za vselej škrgam in se odločila za dihanje s pljuči — ter postala lazivac, s čimer je srečno rešila nalogo.

katero so si podjetni njeni predniki stavili že v predkarbonski tvorbi, devon imenovani. Podnebje v karbonu in permu s svojim, s težko soparo obloženim in prepojenim toplim vzduhom, kakor naslednje nekaj manj vroče dobe srednje zemeljske starožitnosti (vrstoma sledeče formacije: triasa, jure in krede) so morale biti nenaavadno ugodne za razvoj teh novih živali-lazivcev iz vrst močeradov in gaščenic, ki so se v neverjetno bobotnih, silnih in naravnost bajno-pošastnih oblikah razpasi po vodah, kopnem in celo zraku tedanjega sveta ter ga obvladovale res kot pravi zmaji. Današnji krokodili, vnučiči tedanjih mogotcev, so naravnost pravi pritiklavci proti njim, ki so dosegali kar neverjetne mere. Največji mordà izmed teh savrijev, kakor jih imenujejo znastveniki, je bil tako zvani atlantosaurus, čigar celega okostja pa še ne poznamo. Ne dosti manjši je bil diplodocus z lepo dolžino 20 do 30 m. Najbolje poznat pa je menda še tako imenovani brontosaurus, nerodna in neokretna zverina, dolga nad 20 m in visoka nad 5 m, ki je vlačila krog 10 m dolg rep za seboj in nosila na še daljšem, gosjemu podobnem, tolstem vratu natakrujeno drobno glavico. Kletka, v katero bi mogli spraviti tak živalski nestvor, bi morala biti že tako velika, kot je prilično Unionska dvorana v Ljubljani. Toda ta ogromna mesena kepa je mela neverjetno majhne možgane, zato pa izredno odebelel hrbtni nožec, rekli bi nekako pod križem. Toda ker v življenju nad sivovalo končno vedno vendarle zmaguje glava, so tudi te gorostasne netode, nespodobne, da bi se prilagodile novim odnosnjem v nadaljnjih dobah, izginile s pozorišča in napravile prostor neznamnim malicem, ki so opremljeni z razmeroma dokaj večjimi in boljšimi možgani postavili emelj novim rodovom: prvim sesalcem. Bili so to že omenjeni vrečarji, ti se še pred dobo največjega razmaha savrijev: v juri, pojavijo že v redi triasnih tvorb. Od jure naprej, po kredi in starešem tercijaru se na pokazujejo tudi vrste drugih sesalcev, iz večine prehodnih oblik plavutavcev (mrožev in tjučenjev) k prvim koptovcem, ki so pa vse zumnre (prehodniki prašičev, prežrekovalcev, konj itd.). — V prihodnjih dobah mlajšega tercijara (miocén in pliocén) nastopajo potem bolj lovršane oblike prejšnjih živali, pojavljajo se prašičevci, tapirji, jeleni, antilope, opice itd. in dve vrsti živali, ki sta posebno značilni za ta vek: loni in nosorožci.

Docim je bilo podnebje, kakor se dá sklepati po živalstvu in bolj še o rastlinstvu v tej zgodnji formaciji «mlajše zemeljske» dobe v terci-

jaru, mlo in toplo, so se pa pojavile v sedaj nastopivših časih, v tako imenovanem diluviju, iz ne dovolj pojasnjenih vzrokov ponovno težke vremenske, odnosno podnebne izpremembe. Zavladal je neizpršen mraz, in sneg in led sta razširila svoje kraljestvo z obeh tečajev zemlje proti ravniku. Na severni poluti so zamrznila morja daleč proti jugu in z visokih gor srednje Evrope so namesto rek potiskali ogromni ledeniki svoje kristalne grmade daleč dol v globoko zasnežene doline. Samo v večji oddaljenosti od gor in ob južnejših morskih bregovih je zelenela zemlja, so poganjali mahovi in lišaji, in je klila travica, posuta z odpornejšimi cvetlicami, poganjalo trpežno resje in grmičevje in brstelo prtilikavo drevje, kakršno poznata danes sibirska tundra in tajga in še bolj proti severu ležeče polarne pokrajine.

Teh ledenih dob je bilo več (po Pencku četrto, po drugih učenjakihi še več, gotovo pa vsaj dvojje), ki so vsaka trpele nad 100.000 let. Med eno kot drugo teh ledenih dob je bila pa vrinjena doba, ko se je podnebje omililo in ujužilo ter potisnilo sneg in led zopet v višine in na sever nazaj.

Da ima diluvij svoje posebno močno razvito živalstvo, gotovo ne preseneti. V njegovih plasteh nastopajo živali, ki so sedanjim v najbližjem sorodstvu in ki so se iz večine preživile do današnjih dni. Najmogočnejše izmed njih seveda daleko ne dosegaajo glade velikosti nekdanjih savrijev iz jure in krede, niti orjakov iz terciarja, vendar so tudi ogromni redkozobci in pasovci, in mrzlemu podnebjju prilagojeni dolgodlakasti sloni in nosorožci vsekakor veličanske postave. Po vsej Evropi so se tedaj pasli neštevilni tropi rdečekokcinastih, od današnjih za dobro tretjino gorskih slonov z ukrivljenimi in k sebi zavrtimi okli, tako imenovanih mamutov, katerih posamezne kosti, pa tudi cela ogradja, so našli v zemlji zakopana širom vsega našega kontinenta. A še več! V Sibiriji so našli celo več takih skoro popolnoma sveže ohranjenih veleslonov z mesom in kožo vred, zagrebemih v ondolni večni sneg in led, prav tako kot njegovega sovremenika volnodlakastega nosoročca. Kakor tropi mamutov, so mnille nepregledne črede mogočne pragovedi, praturrov velikanov, zobrov, najbližjih sorodnikov ameriških bizonov (katerim so tudi ure štete, dočim so prvim najbrže že odbile), po tedanjih ledinah in gozdh travo, listje in mah. Iz peteroprstega šibkega prakonjčica najstarejših terciarnih (eocenskih) dob, se je tekoni slededih vekov preko konjčica četvero-, tro- in dvokopitarja

razvil konj v sedanjega krepkega enokopitarja. Po širnih močvirjih tedanjih dni je omahoval pod težkim, do štiri metre krilecim rogoviljem nogočni velejelen, katerega je, kot drugo jelenjad in divjačino, nasledovala požrešnih volkov in hijen, mogočnih medvedov-brložnikov in evov-brložnikov krvoločna, žilava drhal.

Mamuti, nosorožci, velejeleni in brložniki so izumrli (prvi po vsej prilki najmanj pred 15.000 leti, brložniki še dokaj prej); od pragovedi, odnosno njihovoga najbližjega sorodstva, živi kvečjemu še par stotin; severnjaki, losi in ovibusi — (žival, stojčca nekako v sredi med rovedom in ovco) — pa so se umaknili nazaj v najbolj severno ležeče pokrajine, kjer traja tudi še danes ledena doba. Ostala manjša divjačina se je po večini ohranila do sedanjih dni, posamezne vrste pa izumirajo pred našimi očmi, kot n. pr. bober, norek in druge. Teh živali stanke najdeš v najmlajših plasteh naše zemlje, v plasteh, ki so nastale z naplavin, po prhnenju in prepereanju, zbog vplivov in učinkov mraza in toplote, padavin, vode in zraka, kakor jih imamo priliko opazovati vsak dan. To je doba sedanjosti, aluvija, doba krsne prodovine, melin, ig, mivke, blata, kaluž, jezer in barij, šote, lave, pa tudi plodovite prsti in za obdelovanje pripravne zemlje splah.

Vidim, bi dejal naravoslovec, da skoro potечеš: razpravljaj si o vsem noočem, o razvoju zemlje in njenih tvorbah, o živalih vseh mogočih vekov do naših dni, a o človeku nisi črhnil doslej niti besede. In vendar —

Vem, zanj gre! Ne, nisem ga pozabil. Samo razložiti sem ti moral narsikaj, da boš bolje razumel, kar ti imam povedati o njem sedaj.

Kakor ti je že pojasnil zgodovinar, so živel ljudje na zemlji, kot pričajo to najdeni ostanke: njihove kosti, v časih, iz katerih nimamo o njih drugega poročila kot ono, ki nam ga daje njihov grob in njegova okolica. Kjer je tedaj živel in umiral človek, je bilo mnogokrat najti tudi nekaj sledov njegovega udejstvovanja, njegovih bivališč in odpadkov ob njih, njegovih ognjišč, njegovega orodja in orožja. Ker tudi v njih davnih časih ni nikdo padel učen z nebes, je umevno, da se ni edanji človek naučil izdelovati svojih potrebnštin iz kamena in kosti kar od danes do jutri, da so pretelka tisočletja in tisočletja, preden je težkem boju za svoje bomo življenje izumel prvi nož, prvo kopje, prvi lok in puščico in prvo sekuro ter jih zamenjal z dotedanjo preprostoto, odtrgano vejo in ubijalnim kamenom, — s tem svojim prvim

napadanim in odbojnim orožjem. Že izbor pripravnega kamena ali gorjače, zavedna osvojitelj njih za trajno orodje je visoko-intelektualen uspešek, ki ga redno in zanesljivo ne zmore nobena antropoidna, t. j. človeku podobna opica (gorila, gibon, orangutan, šimpanz). Prav tako stoji stvar z ognjem. Pretekli so brezdomno vekovi, preden si je človek osvojil ogenj in si ga ukrotiti ter zasušnil. Da se torej človek, ki je že obvladal ogenj in si umel napravljati dasi tudi najenostavnejše orodje in orožje, ni tak rodil, leži na dlani. Da se je dvignil tudi samo do te stopnje, je bilo treba vekov.

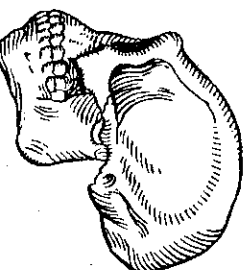
Iz vse te dobe, ki jo je preživel človek brez ognja in orodja in ki je nedvomno trajala dokaj dalj nego prve tudi mnoga stotisočletja trpeče dobe prve kulture, pa umevno ne moremo imeti drugih svedokov, kot preperete ali okamenele kosti njegove same. Da so se v izredno ugodnih razmerah mogle sploh ohraniti, je čudež, in skoro ne manjši slučaj, če nanje naletiš.

Pa kakor imajo vse sedaj živeče živali svoje bolj ali manj oddaljene predhodnike in sorodnike, ti zopet svoje tidi, iz katerih so se verjetno tekem neizmernih zemeljskih vekov razvijale navadno v vedno popolnejša bitja, tako ima tudi sedanji Evropec svoje nižje stoječe, razvojno zaostale sorodnike v raznih divjaških plemenih, in svoje predhodnike v človeku iz opisanih davnih kamenene dobe. Jasnó je, da so se tudi ti od takratne svoje popolnosti že morali razviti iz manj vrednih starejših oblik, ki so končno morale segati tako daleč, da jim je odrekati značaj človeka in jih uvrstiti v živalstvo. Znaó je, da so po zunanjih oblikah, kakor po anatomskem ustroju človeku najbolj podobne, najbližje stoječe, opice, odnosno njihova najbolj razvita skupina: antropoidov. Da je človek v sorodstvu, če še tako daljnem, z opicami, o tem pač ni dvoma, saj je celo v sorodstvu, če hočete, z vsem živalstvom in z vsem stvarstvom. Gotovo je pa tudi, da se ni iz nobenega sedaj živečih človečnikov (antropoidov) razvil. Vse sedanje opice, tudi najvišje, so v razvoju zastanojlene živali, nezmožne za vsak nadaljnji napredek v zmišlu človeške duševnosti. Nekatere so tudi že prekoračile višino telesnega razvoja, nazadnjejo celo, zgrubljaajo že pridobljene prednosti in vrhne (n. pr. gibčnost palca na rokah) in se ugrezajo čim bolj nazaj v živalstvo, nazaj v smeri na tisto deblo, ki je bilo v davni milijonskoletni prošlosti njim skupno, kakor nam. Kdaj se je to zgodilo, kdaj se je človek, ako še tako primitiven (enostaven), a zmožen nedoglednega raz-

vojnega razmaha svojih možgan, odecpil od skupnega korena, seveda ne vemo. Najknesnje se je to moralo zgoditi že v zgodnjem tercijaru. Seveda so to domneve, logični sklepi (po analogiji in dedukciji), a mnogo boljše utemeljeni in manj izpodbitni, nego katerekoli bajke, pravljice in povesti o nastanku človeka. Priznati je tudi treba, da o vseh teh prehodnih oblikah nimamo niti ene najdbe in da smo doslej zaman stikali in iskali po njem v plasteh in skladih tudi najmlajšega tercijaru.* Samo na sebi to dejstvo ne pomeni nič, saj vemo, kako redki morajo biti taki ostanke, če so se sploh ohranili, in da je skoro laglje najti za pest debel demant, o katerem vsaj približno vemo, kje naj ga iščem, kot tako starino. Sicer pa pred danes sto leti tudi niso še poznali človeka iz kvartara, t. j. iz diluvija, bodisi da ga niso našli, ali da so se nad najdbo zmotili in jo kratkomalo zavrgli.

Če uvažujemo še nadalje, da niti evropski kontinent ni glede fosilij (kostnih izkopanin) povoljno, kaj še po načrtu pregledan in preiskan, velja to tem bolj o ostalih delih sveta, tako da nam ni treba kar v naprej nade izgubiti, da se prej ali slej ne najdejo pograšani člani v razvojni verigi, ki izpolné zevraajoče vrzeli.

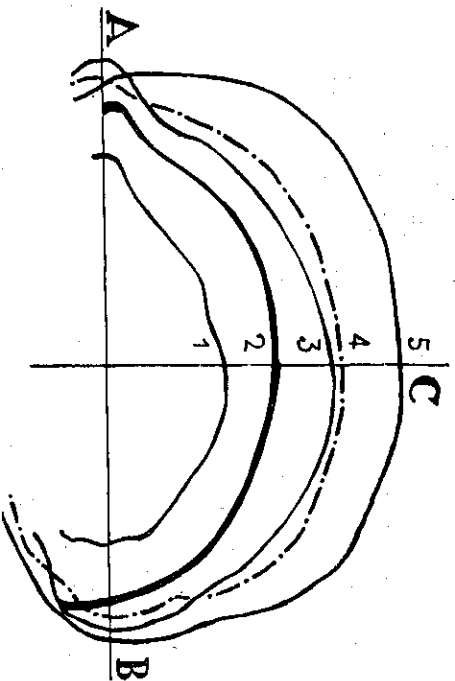
En tak člen pa smo že našli, kakor vse kaže, da si se niso uresničile vse nanj stavljene začetne nade. Leta 1891. je namreč holandski zdravnik dr. Evgen Dubois v bližini trinitškega sela na otoku Javi na bregovih reke Solo, ki si je izkopala svojo strugo v vulkanskih nametih, išoč živalskih okamenin, naletel med njimi na temenski kos neke pozornost vzbujajoče lobanje, na dvoje kočnikov in eno bedrno kost, ki so okamenele ležale, trdo vgreznjene v ondtni gröh in navejek, kot ga je v pradaveni dobi bližnji ognjenik Willis ob kakem katastrofalnem izbruhu nasul in naprašil kot puhlico na tamenem.

Rekonstrukcija (obnovitev) pokončnjaka (gibekanthropus erectus Dubois).

* Pač pa so našli v neki angleški pliocenski plastici (*«red crays»* = rdeča kreda) rebro z vrezanimi in školjko z vrisanim človeškim obrzom; v hollandskem pliocenu pri Antwerpnu okamenele oditske drobnih človeških nog, kre-slitike in obdelane mrožje in somrove kosti, izdelke, katere prisojajo nekateri znanstveniki nekemu domnevemu terciarnemu pradavniku (palaeanthropus), ki naj bi po Freudenbergu ne bil gorši od sedanjega štrilnegega otroka.

kajšnjo pokrajino. Seveda se je med učenjaki vnel takoj ljut boj, ali gre za opičje (antropoidne) ostanke ali človeške, v katerem sta osobito Marsh in Nehring starega zanikalca Virchowa popolnoma porazila, ter pomagala do zmage mnenju, da nimamo opičjih fosilij, ampak kosti predhodnika diluvijalnega človeka pred seboj. Ne da bi se spuščali na tem mestu v podrobnosti, naj povemo samo to, da prekaša po izračunani prostornosti lobanja tega pračloveka, kateremu so znanstveniki nadeli ime: *Pithekanthropus erectus* (t. j. vzravnan, pokončni opičji človek),

Obris lobanj, presekanih v smeri od nastavka nosu A skozi teme C proti zaглаvju B:

1. šimpanz; 2. *Pithekanthropus erectus*; 3. neandertalec; 4. Avstralec;
5. sedanjí Evropec.

Evropca približno 1400 cm³. — Ta najdba pa ni bila znamenita zgolj radi novega dokaza o prehodnem bitju, stoječem nekako v sredi med antropoidi in človekom, ampak tudi radi tvorbe, v kateri je ležala in katero so pripisovali skrajja tercijaru, kar se pa ni obistinilo. Formacija pripada, dasi tem plastem blizu, vendarle samo najstarejšemu kvartaru (diluviju).

Omembe vredno je, da so poznejši raziskovalci na Javi odkrili, ne sicer na kraju, kjer je Dubois našel svojega pračloveka, ampak v bližini vulkana Pandanga, toda v bistveno istih, dasi v nekoliko višjih plasteh, prastaro ognjišče s pepelom in koščki raznoličnih razbitih in osmojenih živalskih kosti ter nekaj kamenenega orodja. Iz tega bi se

dalo sklepati, da je javanski pokončnik ali že res bil bitje, ki zasluži ime človek, ali pa da so domnevno živeli že više razviti diluvijalni ljudje istočasno z njim.

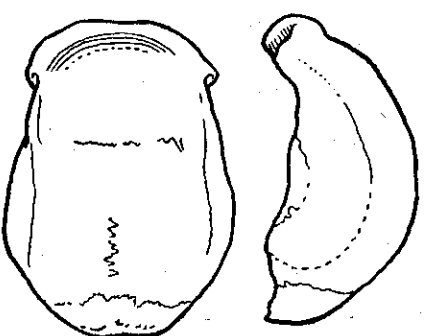
Bodisi kakor že koli, Duboisovo najdbo je treba iz antropološkega (človekoslovnega) stališča brezdvomno smatrati kot doslej najzanimivejšo in najstarejšo, prav posebno pa še, ker je edina te vrste.

Kot drugo najstarejšo izkopanino bi bilo navesti lobanjo in čeljust, najdeno v pliocenskih gramozih pildownskih v Susexu, katero pripisujejo učenjaki človeku, ki so mu nadeli ime *eoanthropus Dawsoni* (A. S. Woodward), kar bi se po naše nekako reklo človek-zorjak ali zgodnjak (eos = zora + anthropos = človek, t. j. človek iz rane zore). Lobanja vsebuje kakih 1200 cm³, nima pa nadobrnih nabreklih, a jako debele kosti. Spodnja čeljust je pomaknjena naprej, a nima nabradka, in spominja na brado šimpanzov. Zobovje je pa tipično-človeško. Zadržje besede o tej najdbi seveda še niso izrečene.

Kar je ostalih bolj ali manj znanih in temeljito proučenih izkopanin in okamenin, so, dasi jako stare, vendar mlajše in izključno evropske. Za javansko okamenino sledi prva sicer neznatna, a velepomembna iz Mauerske peščenine pri Heidelbergu, torej starodiluvijalnih plasti: čeljust tako imenovane Heidelbergega človeka, ki se odlikuje po svoji masivnosti (mogóčnosti) in izredni krepkosti svojih rogovil (veš) ter komaj naznačenem nabradku, ki ga ima tudi Avstralec najniže stoječega plemena dokaj bolj dovršeno razvitega. Če bi ta čeljust ne imela tako drobnih, v tem pogledu torej zaostalih in zato izrazito človeških zob, bi jo moral vsak poznavalec prisojati kaki antropoidni opici.

Za nekoliko mlajše kot Mauerska čeljust veljajo ostanke tistega tipa, plemena ali pasme, ki nosi v učenjaškem svetu ime Neanderskega človeka. (Imenovan po Neandertalu, kjer so ostanke prvega zastopnika te vrste izkopali.*) Na najdbah, ki so jih na raznih krajih izsledili,

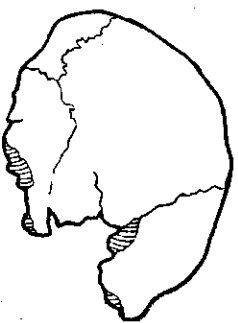
* Nazivljejo ga sem pa tja tudi Moustérijenskega človeka, ali naravoslovno: homo primigenius (prvotni človek).

Lobanja Neandertalca od strani in od zgoraj.

vidimo, da se je tudi to pleme odlikovalo po čeljusti, ki je Mauerski jako podobna; nadalje po nizkem, odnosno nazaj položenem čelu z mogočito nabreklini svodovi nad očesnimi duplinami in nizkim, ploskim temenom, tako da so preračunili kapaciteto teh lobanj tako nizko, da zaostajajo za nizkimi divjaškimi sedanjimi plemeni skoro za par sto kubičnih centimetrov.

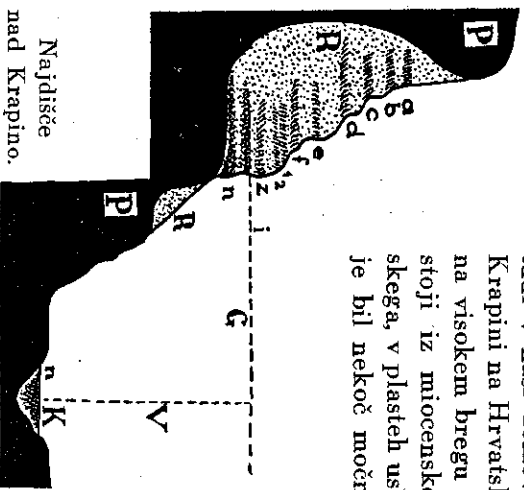
Takih slovitih Neandertalcev so tekom minulega stoletja, kakor smo že povedali, našli na raznih krajih Evrope, v Švycu in La Naulletti v Belgiji, v Le Moustieru in v La Chapelle-aux-Saints na Francoskem, v Šipki na Moravskem, na Gibraltarlju itd. A

Lobanji praljudi iz Spyske špilje.

tudi v naši domovini: v

Krapini na Hrvaškem. Le-to najdišče leži v voltni, na visokem bregu Krapinšičice (Krapine), kateri sestoji iz miocenskega (srednje-tercijarnega), morskega, v plasteh usedlega peskovca. Sedanji potoček je bil nekoč močna reka, ki je s svojimi vodami

Najdišče nad Krapino.

P peščence; R razprhline peščenčeve; K sedanji potok; I apnenasta ilovica; n potokove nekdanje in sedanje naplavinne (gramoz, razsutek itd.); G gladina nekdanjega potoka; V njegova tedanja višina nad sedanjimi; z plast z bobrovimi ostanke; 1 in 2 plasti s človeškimi kostmi; a—f kulturne plasti s kosmi raznih živali.

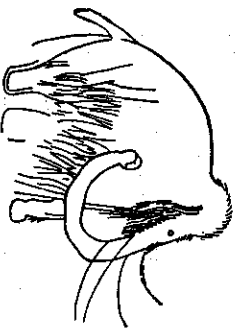
celo poplavljala jansko dno in ondi ostavila svoje sledove v obliki razsutka, gramozov in peska, nad katerimi so se proti stropu kopičile razprhline peskovca in jo polnile. V njih je našel geolog Gorjanović-Kramberger celo vrsto kulturnih plasti, sestojčih iz peska, zemlje, oglja in pepela, med njimi pa pomešano razno sirovo obdelano kameneno orodje in vsakovrstne kosti, cele, a tudi razbite in ožgane. Preiskava je dognala, da pripadajo te kosti najmanj dese-

m, nekaj mlajšim, nekaj staršim praljudem in raznim preživalim, ki so živele hkratu z njimi. Izkazalo se je, da pripadajo nekatere fosilije iz dveh zverem, ki so živele v toplejšem razdobju, vinjenem med prave idene dobe (kot n. pr. toplodobnemu nosorožcu-južnjaku), tako da no upravičeni sklepati, da je živel Krapinski človek v bolj zgodnjem iluviju, ko je še kraljeval slon-starina (elephas antiquitatis), namesto ozneje vsepovsod se pojavljajočega mamuta.

Kulturnih plasti je bilo možno ugotoviti med naplavinno na dnu, v kateri so našli bobrove kosti, v vsem osem. Še v najvišji, torej najmlajši plasti, so našli ostanke medveda-brložnika, v tretji in četrti, šteto od spodaj navzgor, pa človeške kosti, ki so v primeri s kostmi nekdanjega ovreka izredno slabotne in šibke. Ker je pralčlovek jako rad razbijal valske kosti, kot dokazujejo to na njih najdeni ubitki, ter srebali adki mozeg iz njih, je mnogo njih razčesanih in razklanih. In ker si je pekeli pečenko, tudi ožganih. Takih ostankev pradaavnih pojedin so našli v izobilju tudi drugod. Toda česar niso našli doslej nikjer in kar pla krapinsko najdbo tudi v kulturnem oziru izredno zanimivo, je zjstvo, da so bile ožgane tudi človeške kosti in da je bil Krapinski pralčlovek domnevno — ljudožrelec. Seveda so tudi druge razlage možne: da se je zgodila kaka nesreča, ali da so se darovale morda iz zrskih nagibov človeške žrtve in podobno.

Verjetno je namreč, da je, recimo predčlovek, ko se je — počlovečil, zaznujoč naravne pojave krog sebe, zavedajoč se svoje nemoci, odvisnosti in večnih nevarnosti, pričel razmišljati o sebi, življenju in svetu, sanjah in smrti, iskati vzrokov in razlag in da je kaj zgodaj prišel do nekakih nejasnih in medlih verskih čuvstev in idej. Pri starejših eandertalcih zato sicer nimamo nobenega dokaza, ali že mlajši rodovi ga plemena niso brez njih, kakor je to razvidno iz dejstva, da so rimerno pokopavali svoje mrtlice. Leta 1908, so pri Le Moustieru Vezèreski dolini naši zagrebenega mladeniča, čigar glava je postavala na izbranih kreslinikih, poleg njega pa je bilo položeno nekaj odja in razne osmojene živalske kosti. Podobno pokopano truplo našli isto leto tudi v La Chapelle-aux-Saints. Oba sta bila prava eandertalca.

Kogar bi vse te mnogoštevilne skupne najdbe človeških in pralčnih živalskih kosti, pripadajočih izumrlim nosorožcem, slonom, edvedom- in levom-brložnikom o sožitju človeka z njimi ne mogle

Od Neandertalcev izdelana slika mamuta.

Kakršnih so poleg slik drugih istodobnih živali dokaj naši narisaniki po stenah pračloveških bivaljšč ter izdolbenih in vresanih v tošilno slonokoščevno, rogove in kosti.

izbero pri rokah, radi razmeroma ugodnejšega podnebja pa divjačine v ledinah in gozdih v izobilju, kakor v nezamrzlih rekah in potokih školjk, rakov in rib. Zato se ne bomo čudili, če zagledamo vprav v Franciji najbogatejša predzgodovinska najdišča, tako glede njihove oblike, kakor glede najvišjih kulturnih stopenj tedanjega človeka.

V toplejšem razdobju so taleci se gorski ledeniki pošiljali svoje rušilne valove v dolino ter utrli pot reki Dordogni istoimenskega departmana južnozpadne Francije, v katero se izliva danes neznaten potok, prihajajoč iz Vezèresse doline, kjer je pa nekdanj kot divji neugnan hudournik izpodjedal stene ondornih apnenčastih bregov in v njih izlival cele kleti, rove in votline, v katerih so prehrvale brez dvoma cele generacije diluvijcev in v katerih stannujejo, prizidavši potrebne zidove, deloma še dandanes ondorni ljudje.

Te dupline, kot one: v Les Eyziesu, Cro-Magnonu, Laugierie basse in Laugierie haute, Combarellesu, Font de Gaumenu, osobito pa La Madeleinei in Le Monstieru so svetovnoslavne radi ondornih izredno bogatih

slikovito mogel na svojih rishah opremiti z dolgodlakasto kocasto grivo, katere izza tistih dob ni videlo mnogo tisočletij več nobeno človeško oko, dokler jih ni znova rodil strmečemu svetu mrzle Sibirije obranujoči led.

Izmed srednjeevropskih dežel je dobršen del Francije zbog svoje oddaljene lege od Alp in Pirenej še najmanj trpel na zaledenju in je bil že zato nekaj paradiz za tedanjega človeka, ne glede na to, da mu je po svoji formaciji nudil v svojih dolinah in gričih varna zatočišča in v svojih jamah in votlinah dobro došla skrivališča in zavetišča. Poleg tega je bilo kreslinika na

razzgodovinskih najdb. Človeška in živalska okostja, vsakovrstno :ameneno, roženo in koščeno orodje in orožje, priprave za ribji lov, elo že čohn, izžgan iz enega samega debela, je obilna dediščina, ki so nam jo ostavili tedanji trogloditi (duplinovci).

Kakor pa mora v razvojni vrsti, ki se je po sedanjih najdbah začela z javanskim pokončnjakom in se že dvignila z Dawsonovim godnjakom, veljati lastnik Mauerske čeljusti za predhodnika Neandertalcev*, tako moramo smatrati stanke diluvijalnih ljudi, vedno bolj oddaljajočih se od živalskega tipa,** za lastnino vedno više e razvijajočih, višje stopnjo dosežajočih, seveda tudi mlajših lemen. Da so mlajša, dokazuje očvrajo, dokazujejo pa tudi osilije ob njih. Tako zginjata aporedoma nosorožec-južnjak in raslon, lev in medved-brložnik, rajelen in mamut, in končno losar druge živali, ki so izumrle ali e pa umaknile v severne kraje. Iapredelk pa dokazujejo tudi človeška okostja sama, v prvi vrsti a njihove lobanje. Obrvne narrekljne ginejo, čelo se širi in zdiguje, dolžna lobanje se krči, im se višna dviga, njena kapa-iteta pa raste. In ko ob vedno bolj razvijajočih se možganih napreduje ndi govorica, naraste njej primerno spodnji rob čeljusti v brado, kot astavek, sedaj čimdalje potrebnejši, za tankaj zakoreninjeno, nekdanj labotno, sedaj pa krepko naraščajočo govorilno muskulaturo.

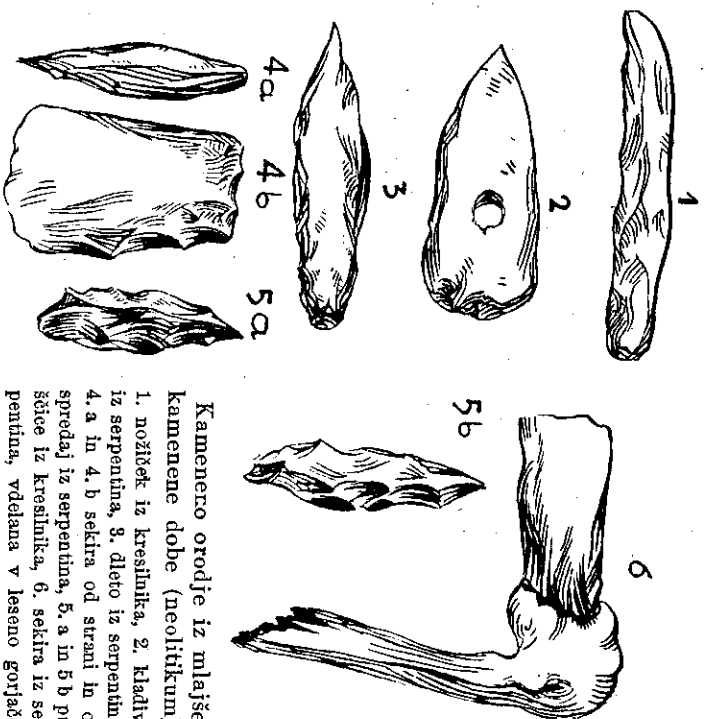
* Ti pa kažejo tako anatomsko kot po svojih proizvodih že tudi neke razke v višini razvojne stopnje med seboj.

** To dokazujejo lobanje, izkopane v Britu, Galley-Hillu v Kentu, Brnu imombe-Capelli v Périgordu, pa tja do višine Cro-Magnonskega in Grimaldikega plemena.

Sirovo obdelano kamneno orodje iz starejše dobe (paleolitikum): 1. in 2. puščice; 3. nož; vse troje iz kreslinika.

Na tej stopnji človek sicer še kovin ne pozna, ali kar umeje napraviti iz kamena, kosti in rogov, je običudovanja vredno. Nekdanje sirove, borne, pomanjkljive oblike se bolj in bolj izboljšajo; pojavljajo pa se v vedno večji množini čim bolj pripravne, lične in fine, mnogokrat okrašene z raznimi rezbami in slikami, naravnost pravi umotvorji. Puščice, sulice, noži, sekire, kladiva, vse je dovršeno oklesano, zglatje-

Kamenero orodje iz mlajše kamene dobe (neolitikum):
1. nožiček iz kreslnika, 2. kladivo iz serpentina, 3. dleto iz serpentina, 4. a in 4. b sekira od strani in od spredaj iz serpentina, 5. a in 5. b puščice iz kreslnika, 6. sekira iz serpentina, vdalana v leseno gorjako.

nji človek z zamenjavo in trgovino bržčas od krdela do krdela do- baviti, potreščine tako za svoje orodje kot za lepoticenje, saj so našli na raznih najdiščih kladiva tudi iz takega kamena, ki ga na stotine mlj ni najti v bližini, in na jugu jantar iz Vzhodnega morja!*

* Po raznih najdiščih, pripadajočih starejšim in mlajšim kulturam kamene dobe, so dobile le-té tudi svoje ime. Od najbolj zgodnjih do poznih slede vrstoma kulturna razdobja: Chelléen, Achenléen, Moustérien, Aurignacien, Solutréen, Magdelénien.

skrajnosti smotno in premissijeno, uporabljeno in izrabljeno. Pa tudi že blago iz tužine si je vedel tedar-

ke in drobne, sekire in kladiva so trdno vdalana v kosti in navezana na rog — skratka, vse razpoložljivo tvorivo je do

Kakor lovcem in ribičem še dandanes tako se je godilo brez dvoma tudi tedanjim njihovim prednikom, ki so gotovo prišli mnogokrat prazni domov, kjer jih pa ni čakala obilo obložena miza, da sedejo za njo in se pošteno navečerjajo, če že ne zgrešeneza zajca, pa solidne svinjine li vsaj dobro zabeljenih žgancev. Kadar ni bilo plena in je zaloga ošla, se je bilo treba čemerno zaviti v kožo, gladen zaspati in si kveč-mnu v spanju potolažiti lakoto s kako zasranjano medvedovo kračo. račlovek na tej stopnji je gotovo pogostokrat in hudo stradal, kar je illo tem hujje prenašati, ker je navzlic ognju in krznu, s katerim se je leval, tudi močno prezebal. Ali pretakla so za trdno tisočletja, preden je ukrotil nekaj živali in pričel z živinorejo, katero je začetkom jnil samo v malem, ne da bi opustil lov. Vendar se je s tem izkopal iz jhujšega; v časih največje bede je imel živo meso doma. V nadalj-tem razvoju je seveda lov stopal vedno bolj v ozadje, v osrednje pavinoreja, ki mu je poleg mesa, kož, kosti in rogov, dlake in žime, dovoljala še mleko, maščobo in sir. S časom se je naučil tudi plesti in delovati iz bilk, trsja in šibic košare in jerbase, katere je mazel s nolo in ilovico, da jih napravi nepredorne, nepropustne in vzprejem-ive za tekočine, za vodo in mleko. Ko je morda tako dobro z ilovico pažena košara slučajno zgorela, je zagledala luč sveta prva lončena soda, kar je pomenilo zanj iznajdba neprecenljivega pomena in vred-siti. Kakor plesti se je tudi tkati naučil, dočim je šivanje brezdvomno rogo mnogo starša iznajdba. Toda še vedno ni mogel priti pračlovek umirjenega življenja, bodisi da je z vedno popolnejšim orožjem in ljšimi lovnicami načini prenašlo iztrebil vso divjačino v bližini, bodisi je sicer mrza, vremenskih neprilik in stradanja vajeni, komaj ud-očeni in še napol divji živini zmanjkalo na omejenem prostoru paš-cov in krme. Ko je polovil, kar se je poloviti dalo, in popasel, kar se popasti dalo, se je moral seliti v neizlovljeno in nepopaseno pokra-o, ki je mogla preživljati zopet nekaj časa njegovo krdelo. Stoprav je začel saditi sadeže in žita, se jih naučil zmlati v moko in peči uh, ko si je jel zbirati zaloge poljskih pridelkov, žit, krme, sadja, rod itd., so bili dani pogoji za ustaljenje. Ni se prelevil še v popol-ra poljedelca, ali začetki so bili tu. Obdeloval je zemljo, redil živino, nal se za divjačino in lovil ribe, katerim je nastavljal koščne trнке jih zajemal z mrežami, kot uče to posebno najlbe tako imenovanih

mostičarjev, predzgodovinskih ljudi, ki so si svoje kolibe postavljali na kole, zabite v jezerske plitvine v bližini obali, s katere je večkrat držal most do teh čudovitih stavb.

Lobanje mostičarjev, ki pripadajo vsi najmanj mlajši kamneni dobi,* ne kažejo že nobenih znakov nekdanjih Neanderthalcev in njihovih naslednikov, vendar pa izpolnjujejo nekako vrzel med slednjimi in zgodovinskimi narodi, katerim stojé neprimerno bliže, odnosno se sploh od njih bistveno ne ločijo več. Z ledenimi dobami, katerih zadnja je po vestnih cenitvah Penckovih pretekla pred najmanj 25.000 leti, nimajo naši mostičarji nič več opraviti, so torej pravi ljudje aluvija (naplave) kot mi vsi. Vendar pa tvorijo zadnji člen v razvoju prehistoričnega človeka, ki je preživel vse, po več stotisočletij trajajoče ledene dobe in njihova ne dosti krajsa razdobja, in si osvaja svet najmanj že nad pol milijona let.

S podanimi izvajanjem in razmotirvanji smo, kot se nadejamo, dokazali pravico, da se smemo sedaj, primerno poučeni, lotiti vprašanja, ki smo si ga zastavili v začetku naših pomenkov, in razpravljati o rebri crngrobske ajdovske deklice.

Če pregledamo še enkrat v naglji opisane značilne poedince pračloveka na razvojni lestvi od Duboisovega pokončnjaka pa preko Dawsonovega zgodnjaka in Maurerjana, Neanderthalcev, Combacappeljanov, Cro-Magnoncev pa do mostičarjev na eni in historičnih ljudi na drugi strani, nikjer nismo čuli, da bi se kateremkoli teh plemen ali pasem, ljudstvu ali narodov pripadajoč normalen človek odlikoval po velikosti in telesnih oblikah, ki bi presegele naše. Nasprotno: večji in krepkejši od naših prednikov smo mi, najmanj že zato, ker so naše življenske prilike in naši zdravstveni odnošaji neprimerno ugodnejši za naš prosep in naš nadaljnji razvoj, in sicer tako posameznika kakor celih rodov in ljudstev. Poleg plemenskega in individualnega (osebnega) ustroja je zdravje ob sicer ugodnih življenskih razmerah podlaga vsakemu krepkemu razmahu in napredku. V takih okoliščinah samo se človek s primernimi življenskimi silami lahko mogočno razvija, ojačuje, krepi ter dolgo in srečno živi.

* V nasebilih zadnjih mostičarjev, pa tudi kremenjakovcev sploh, se pojavljajo že tudi predmeti iz bakra, bronca in celo iz železa.

Če torej pričajo vse okamenine in izkopanine, da od nas večjih in gorših ljudi nikoli ni bilo, potem se ne bomo več pomišljali, ampak rekli: crngrobsko rebro ni človeško, pripadalo ni torej nikdar nobeni še tako davni «ajdovski deklici», kot si to preprosto ljudstvo, na osnovi nekih bajkovitih predsodkov o nekdanjih ljudeh-velikanih, a zavestno ali ne zavestno, mogočnega rebra, s pomočjo bohotne svoje domišljije tolmači in razlaga.

In če ni človeško, čigavo pa je? vprašaj sedaj.

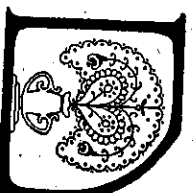
Ker v zgodovinskih dobah, izvezni kite, ni živela več in tudi danes ne živi nobena tako velika žival, da bi ji mogli prisojati tisto rebro, je jasno, da bo treba iskati njenega nekdanjega lastnika v davno preteklih dobah, v katerih so živeli taki živalski velikani, da se jim je resla zemlja pod stopinjami. Najprvo bi lahko mislili na one ogromne avrijne ali zmaje, o katerih velikosti smo nekaj malega čuli. Toda že glede na formacije, ki tvorijo našo Gorenjsko, se ne bomo dolgo mudili pri tej misli. Takó staro to rebro ni. Slišali pa smo še o mogočnjakih, ti so živeli že skupno s človekom v starešem in mlajšem diluviju: o nedvedu-brložniku, praslonu, o slonu-starih, nosorožcu-juznjaku v prvi, dolgočlakem nosorožcu in mamutu v drugi dobi. Po naših slovenskih amah in duplinah je ostankov iz obeh dob dovolj, n. pr. na Mokrici, Krizni jami, v Škocijani in drugod, seveda največ lobanj, zob in drugih kosti medvedov-brložnikov in drugih manjših živali. Zato se menda ne bomo dosti motili, če prisodimo tisto rebro verjetno kakemu diluvialnemu slonu. Ker pa je bilo mamutov, ki so bili vrh vsega še zadnji telesni poznejše ledene dobe, vzdržujoč se celo daleč naprej v sedaj ujo aluvijalno dobo, največ, homo domnevno smeli smatrati ohranjenost tarino za mamutovo rebro. To pa le domnevno in verjetno; popolno otovost bi mogla dognati samo na rebro samem izvedena strokovnjaška preiskava.

Za nas pa bo zadostovala, mislimo, vsaj naša približna ugotovitev. In a zadovoljimo še tiste, ki so si osvojili ljudsko mnenje, izjavljamo, a ne vzdružujemo svojega naziranja do pičice in za vsako ceno in da mo pripravljene tudi nekoliko popustiti, in, sicer toliko, da tisto rebro torebiti ni mamutovo, ampak kake sicer dorasle in zato velike, kajpada spe mamutske mladenke, ki je bila torej krepka gorenjska dečva in i je ostala nekrščena, torej v istini prava — ajdovska deklica.

N. DAMJAN

O BOJU ZA
SEVERNI TEČAJ

olga je bila borba za severni tečaj. Nad štiri sto let se je mučilo človeštvo, verovalo in obupavalo, skrivnostne ledene pokrajine so zahtevale žrtve za žrtvijo. Ljudje so čuli, da vzhaja tam v skrajnih severnih deželah sonce 20. marca in več ne zaide do 23. septembra. Opazovali so čudne svetlobne prikazni, severno luč, štiri solnca itd. Plišle so jih bele noči v severnih pokrajinah, večni led jim je vzbujal grozo. In vendar ni nikoli mirovala tista tajna želja v človeku, ki hoče vse poznati in preiskati.

Stari narodi se niso zanimali za te mračne dežele. Rojeni v solčnih deželah, niso vzdružali v ostrem severnem podnebjju. Okrog leta 1000. p. Kr. pa se pojavijo v severni Evropi drzni mornarji, Vikingi. Le-ti so na svojih malih ladjah venomer brodili po vihnem morju ter objadrali Grenlandijo, Islandijo, Labrador in druge dežele. Evropa je čula o velikih nevarnostih, o gorah (ledene gore), ki drobe ladjje. Le slabo so si ljudje predstavljali, kakšne razmere vladajo tam gori. V teh časih so prvič poizkusili prodreti na severni tečaj. Nekaj plemiških Irizov se je odpravilo na pot, seveda zaman. Kmalu nato pa utihnejo govorice o severnih pokrajinah, Evropa ima svoje skrbi: vojske Križarjev romajo v svete dežele, pretresajo jo notranji boji.

Krog leta 1500. odkrijejo Španci Ameriko. Portugalci objadrajajo Afriko, pridejo do Avstralije. Severni narodi, Angleži, Holandci gledajo zavidno na jug. Zanje ni ostalo ničesar. Toda pač, tam na severu leže pokrajine, katere poznajo le iz vikinških pripovedk. One so jim najbliže in nihče bi jih ne oviral, če bi se napotili tja gori. Res je, južni narodi so našli pot v Indijo, v Ameriko, zakaj bi Angleži ne poizkusili doseči teh dežel? Ta misel ni več počivala.

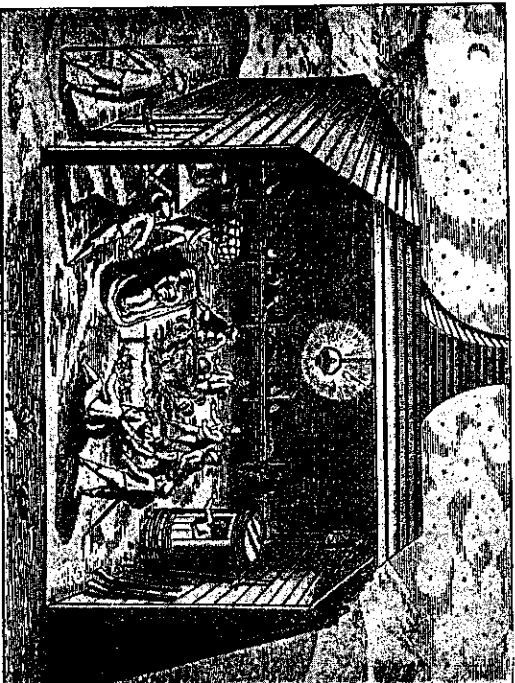
Od tistih časov pa do današnjih dni je vabilo drzne mornarje, podletne raziskovalce, da bi spoznali severni svet. Niso jih plašili veličanski napori, številne žrtve so jih le še bolj podžigale. A kljub vsem poizkusom je ostal severni tečaj neizprosen, človeške oči ga niso videle in zdelo se je, da bo človeštvo še dolgo čakalo na skromno poročilo: Severni tečaj je dosežen.

Drug za drugim so odhajali. Anglež Robert Thorne je bil prvi, ki je leta 1527. opozarjal, da je treba poiskati prehod iz severnega lednega morja v Tihni ocean. (Seveda ni vedel o Beringovi cesti še ničesar

točnega.) Šele 25 let pozneje se je poizkus uresničil. Anglež Sir Hugh Willoughby je odjadral v tej smeri. Toda ni se vrnil. Izginil je v deželah ledu.

Wilhelm Barent odkrije leta 1594 Novo Zemljo. Stal je že na 78. stopinji severne širine. Silkrat se je boril z ledom, ki ga je hotel na vsak način ugonobiti. Končno je vendarle podlegel. Odkril je sicer še Spitzberge, Medvedji otok, nato ga je odrešila smrt. Poleg drugih nevarnosti preči raziskovaleem namreč skorbut ali gniloba dlesne, bolezen severnih dežel. Človek mora tam gori živeti večinoma od mesa ter pogreša predvsem vitaminov, ki jih nahajamo v sočivju. Taka izpremenba hrane povzroči slabo prebavo in gnitje ust. Leta 1871. so odkrili zanimivo Barentovo kočo.

Notranjost Barentove kočice.

Čeprav je sleherni raziskovalec severnih dežel junak, se homo v nadaljnjem naštevanju omeji le na najvažnejše.

19. maja 1845. sta zapustili Angleško ladji «Erebus» in «Teror», katerima je poveljeval Anglež John Franklin. Sklenil je objadrait severno Evropo, Azijo ter priti skozi Beringovo cesto (preliv med skrajno severovzhodno Azijo in Aljasko) v Tih ocean. Ekspedicija je

dosegla Beringovo cesto, a je tam zamrznila. Večna samota, trdovratna zima, ki jih je po več mesecev držala v ledenem oklepu, jih ni zmagala. Doletela pa jih je hujša usoda. Tik pred zmagjo je opešal admiral, predolgo je moral čakati v ledu. Namesto prsti so padale na krsto ledene grude. Ko so čakali še leto dni v zamrzlem morju, je novi poveljnik Croziers zapustil ladje ter krenil po snegu in ledu iskati rešitve. In ta rešitev je bila smrt. Niti eden od 158. ni ušel. 50 let pozneje so o njih pripovedovali Eskimi. Franklin je dosegel to važno Beringovo cesto. Prevozil pa jo je za njim šele prvi Roald Amúndsen, ki je s tem slavil svoj prvi uspeh leta 1905.

Konec Franklinove ekspedicije.

Avstrilska ladja Tegethoff je odkrila 1872. Franca Jožeta deželo in dosegla 82° 5' severne širine. To je bil za tiste čase višek. Ladja je tičala dve leti v ledu in tudi ostala v njem. Posadke se je rešilo nekaj peš po ledu, nekaj v čolnih preko Nove Zemlje domov. Znameniti Payer je došel leta 1874. na Dunaj.

Leta 1875. se je izgubil v severnih vodah raziskovalec Nordenskjöld. Takrat je ves svet govoril o Amerikancu Gordonu Bennetu, izdajatelju velikih časopisov, ki je za reklamo svojih listov podpiral velike ekspedicije. (Poslal je Stanleya v Afriko, da bi poiskal izgubljenega Livingstona.) Ker se Nordenskjöld nikakor ni oglasil, je dal Gordon Bennet

zgraditi ladjo, katero je krsiti «Jeanette». Poveljeval ji je kapetan de Long. Ta je odinil na sever za Nordenskjöldom. Medtem je zvedel, da se je Nordenskjöld vrnil; zato je sklenil, da bo poiskušal doseči severni tečaj. Leta 1881. je led ladjo zdrobil in posadka se je rešila na suho. Dospela je do izliva sibirske reke Lene. Kapitan de Long in vsi tovariši so zmrznili, čeprav jih je do prvih naselbin Eskimov ločila le kratka razdalja. Kljub žalostnemu koncu pa je izvršila ladja «Jeanette» važno nalogo. Tri leta pozneje so našli blizu ritča Tarewella, na južni obali Grenlandije njene ostanke. Z ledenimi gradami so prplavali tja različni predmeti z ladje. Vsak dvom, čigave so bile te razbitine, je bil izključen. Med drugimi stvarmi so se našli de Longovi zapiski o zalogi živeža s svojeročnim podpisom. Poleg tega se je nahajal tudi seznam čolnov, ki jih je imela razbita ladja. O teh stvareh je pozneje razmišljal najznamenitejši raziskovalec severnih krajev — Fridtjof Nansen.

V letih 1875. do 1877. je dosegel Anglež George S. Noerres 85° 20' severne širine ter sporočil: «Severni tečaj je nedosegljiv».

Fridtjof Nansen ni bil tega mnenja. Dolgo je premišljeval o usodi potovalcev po severnih krajinah, zlasti o tem, kako so prišli ostanke z «Jeanette» do južne Grenlandije. Domneval je, da jih je moral prinesiti morški tok, ki žene nekje od Beringove ceste vode proti Grenlandiji. Ta morški tok mu je dobrodošel. Nansen je bil tako trdno uverjen o njegovi resničnosti, da je zidal nanj svoj načrt. Drugi raziskovalci so se bali skladnega ledu, on pa se je namenil, da se mu bo zaupal. Seveda, treba je imeti drugačno ladjo, tako, ki se ne bo ustrašila ledu, kadar jo bo ta od vseh plati stiskal. Prišel je graditi znamenito «Fram». Bila je to trebušasta ladja, obdana z mogočnimi ploščami. Cim bolj jo bo oklepal led, tem bolj jo bo dvigal. Kadar bo zamrznila v njem, jo bo led dvignil in počivala bo na njem kakor zibka. Isto tako je vedel, da bo vožnja trajala dolgo, dolgo, kajti ostanke z ladje «Jeanette» so potrebovali za pot tri leta.

24. junija 1895. je odplula dobro pripravljena «Fram». Dosegel je Novosibirske otoke ter se nato predal morskemu toku. Ni se uračunal. Morje ga je počasi nosilo s seboj. Nastopila je polarna noč in morje je zamrznilo. Nansen je pravil, da nobeni topovi tako ne grmé, kakor je bobnelo okrog ladje. Jemalo je sluh, tako je pokalo v drobovju ladjje. A Nansenovi načrti so se uresničili. Ledene gore ji niso storile nič

žalega. Prezimovali so v temi in streljali bele medvede. Napočila je pomlad. Zopet je morje nosilo ladjo. Dosegel je neko točko, kjer je 14. marca 1895. zapustil s tovarišem Johansenom ladjo, o kateri je menil, da jo bo tok nesel počasi naprej in jo bosta lahko po ledu dosegla. V tem se je zmotil. Medtem ko je on prodiral proti severnemu tečaju, je ladja dosegla 85° 57' severne širine. Onadva sta s samni in psi prodirala do 86° 14' severne širine. Tedaj pa jih je morska struja na ledeni plošči odnesla nazaj. Bili so usodni trenutki. Plošča se je tajala. Ali sreča je bila to pot mila. Dosegla sta Franca Jožefa deželo. Tam sta si v ledu napravila kočjo, kakršne delajo Eskimi, ter prezimila. Vse leto sta živela

Nansenovo srečanje z Jacksonom.

v brezmejni puščinji, ne da bi videla živlega človeka. Nekega jutra 1896. leta je Nansen, ki je bil ves umazan in raztrgan, zaslišal pasje lajanje. Spočetka ni vedel, kaj bi to pomenilo, kajti leto dni ni čul tega glasu. Kmalu nato se je v snegu pojavila moška postava — bil je Anglež Jackson. Nansen in Johansen sta bila rešena. Dobra «Fram» pa je prispela srečno v vodovje krog Spitzbergov. Nansenovo potovanje je eno izmed najmogočnejših početij v zgodovini severnih raziskovanj.

Leta 1899. je dosegel abruški vojvoda 86° 34' ter s tem prekosil Nansenov uspeh.

Severni tečaj še ni bil dosežen. Od ritja Kolumbije se je napotil po ledu Amerikanec E. Peary. Leta 1906. je došel do 87° 6' severne širine in je 6. aprila 1909 stal na severnem tečaju. A komaj se je vrnil, je zvedel, da trdi njegov rojak A. Cook; da je bil tudi on 21. aprila 1908. na severnem tečaju. Peary je oporekal, ker ni našel nikakega sledu o njem. Ljudje so se obema smejali in niso nikomur verjeli. Znanstveniki so pozneje pregledali poročila obeh in so priznali Pearyu, da je ali bil na severnem tečaju, ali pa se mu zelo približal. Ker pa niso mogli Cooku nasprotnega dokazati, je ostala zadeva sporna. Zanimivo pa je, da se je takrat razočarani Amúndsen, ki je vedno saujal o severnem tečaju, ozlovoljen odpravil proti južnemu tečaju.

Andréjev zrakoplov.

Ker so vsi prejšnji poizkusi, doseči severni tečaj po ledu, kolikor toliko prepadli, je pričel razmišljati švedski profesor André; da bi ga dosegel po zračni poti. Prišel je graditi zrakoplov. Tedaj niso poznali vodljivih zračnih ladij; temveč le prosto se gibajoče zrakoplove. Ob Andréjevem početju so vsi znanjevali z glavo. On pa je zaupal.

Leta 1897., 11. julija, je odplaval njegov zrakoplov. V njem so bili André, njegov pomočnik Strindberg in inženjer Fränkl. Odleteli so s Spitzbergov.

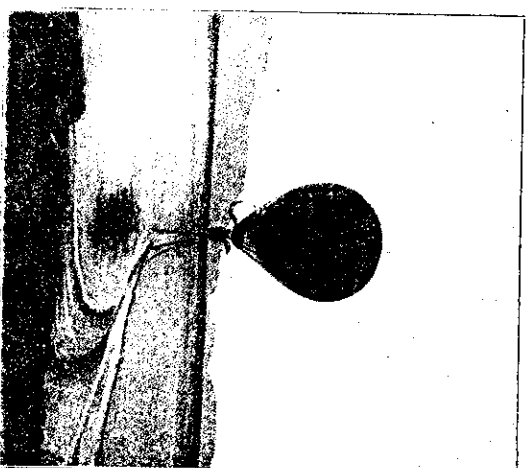
Takoj v početku so imeli nesrečo. Močan zračni tok je pritisnil zrakoplov na morje. V tem so se nad 100 m dolge vrvi zapletle med obrežne skale. Vrvi so popokale. Navzoči so mislili, da bo posadka obupala. André pa se je dvignil in jim kmalu izgnil izpred oči — za vedno. Zadnje poročilo je odposlal s poštnim golobom.

15. julija so torej še živeli, a kaj se je zgodilo potem, ne ve nihče. Domneva se, da je padel nekje med Franca Jožefa deželo in Spitzbergi v morje. V zadnjih letih pa se je razširila govorica, da je pristal nekje v Kanadi, kjer so ga Eskimi ubili. Te govorice niso potrjene.

Za Andréjem je poskusil na isti način doseči severni tečaj Amerikanec Wellman. Ta ekspedicija se je smešno končala. Brez uspeha je šel tudi grof Zeppelin na pol.

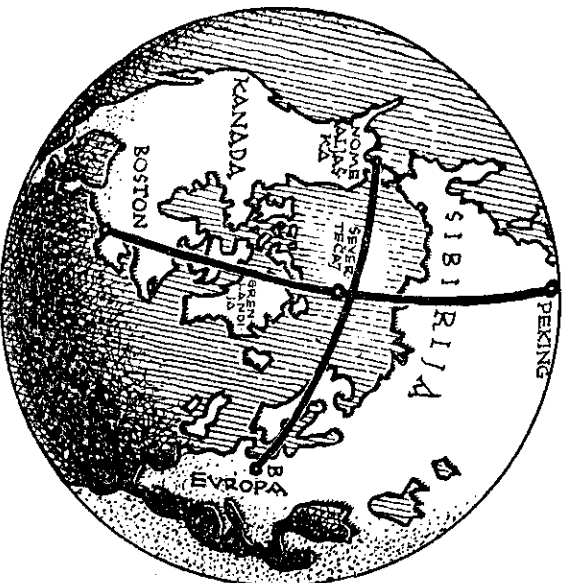
Izmed poslednjih raziskovalcev, ki niso uporabljali zračnih ladij, je najznamenitejši Stefan-son. Ta je eden izmed zadnjih velikih raziskovalcev; lahko rečemo. Nansenov dedič. Novo pri njegovi ekspediciji je to, da je pustil doma ves provijant in živel, kakor žive Eskimi. Trdil je, da je edino na ta način mogoče obvladati pokrajine ledu. Poleg tega je razpršil severno meglo, sikal je nejeverenim ušesom, kako ozelené tudi v severnih pokrajinah. Kjer je še suha zemlja, spomladi travniki, v kakih pestrih barvah žaré rože tam gori. Celo metulje in čebele je opazoval. —

Čas je potekal in prinašal nove iznajdbe. Dobili smo izpopolnjene aeroplane, radiotelegrafijo, vodljive zračne ladje. Sedaj so pričeli zopet različne države upirati oči proti severu. Prejšnjim željam, da bi

Vzlet Andréjevega zrakoplova.

na severnem tečaju plapolala zastava te ali one države, so se pridružile zahtevе svetovnega političnega položaja. Če pogledamo našo sliko, se nam odpro oči kakor slepu. Če bi se posrečilo preleteti severni tečaj, bi se odprla človeštvu nova pot. Točke, ki leže na zemeljski obli daleč narazen, se preko severnega tečaja približujejo. Borzjanec, ki ne sme izgubljati časa, bi lahko v najkrajšem času dospel iz Bostona (Severna Amerika) v Peking (Kitajsko). Kakšna je ta razdalja po morju! Pomislimo tudi, kakšne važnosti bi na primer bila ta pot, če bi se

Najkrajša praktično možna pot
čez severni tečaj.

Tedaj se je oglasil Amúndsen. Hotel je leteti z Aljaskе preko severnega tečaja. Ta načrt je moral prednugačiti, kajti različni neuspehi poizkusi v zadnjih letih so ga odvrnili od tega namena. Odločil se je za polet s Spitzbergov. Hotel je svoje zrakoplove postaviti kar najbolj proti severu.

Spitzbergi so gorati otoki. Vzhodni kraji so nepregledne ledene pustinja, zapadni pa so poleti prosti ledu, obliva jih namreč goriki tok. Rastlinstvo na njih je borno. Le v poletju zažari mak v živih barvah.

vnela vojna med Združenimi državami Severne Amerike in Rusijo. — V celotnem življenju bi se poznal jako velik prevrat.

Pojavilo pa se je še novo vprašanje. Domnevati so, da se razprostrta med severnim tečajem in Aljasko še ogromna, nevidena, tako zvana Karresova zemlja. Za zračni promet bi veliko pomenila. Na njej bi se lahko zgradilo vmesno pristanišče. Države so se pričele zanimati za ekspedicije. Prva je hotela poskusiti Amerika z zračno križarko. Toda bilo je pre-zgodaj.

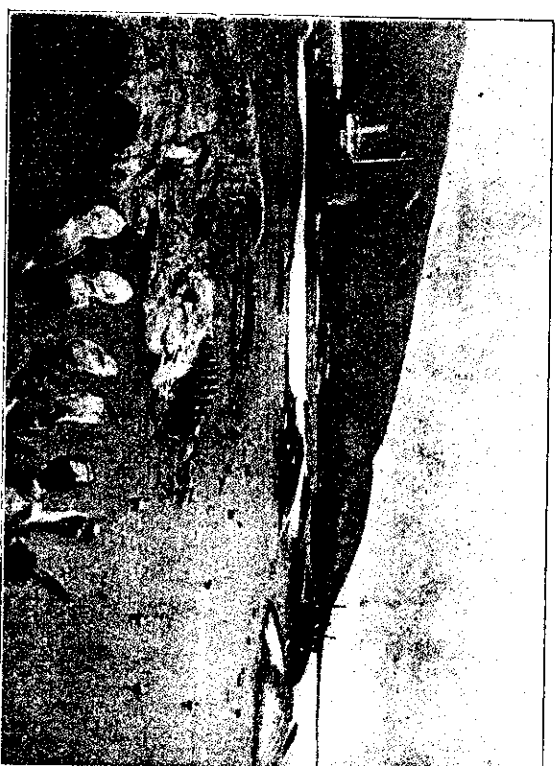
Okamenina iz jurske dobe.

Pokrajina ob Magdalenkem zalivu.

Okamenine pričajo, da je moralo tu некоč uspevati bujnejše rastje. V zalvih se je pisala usoda različnih ribičev, ki so tod lovili kite, morske pse i. dr., z najhujšimi črkami. Mnogi, ki so prezimovali v teh krajih, so umrli od lakote in mraza.

Pred drajšetimi leti pa so se odprli tam gori holandski premogovniki. Te otoke si je izbral Amúndsen za svoj polet.

Ribiči love kite na Spitzbergih.

Roald Amúndsen se je rodil 16. junija 1872. Že zgodaj je odplul na severno morje. Ko je Peary razglasil, da je bil na severnem tečaju, je Amúndsen odhitel na južni tečaj, kjer je 14. decembra zasadi norveško zastavo. Toda ta uspeh ga ni zadovoljil. Njegove mladostne sanje so bile severe ni tečaj. Ker znanstveni svet ni verjel ne Pearyju ne Cooku, se je v Amúndsenovi duši ponovno oglasila živa želja. Odločil se je za zračno pot.

Mont Protector, lednik Kjerulf.

Izbral je zato dva aeroplana. Po načrtih Nemca dr. ing. e. h. Dorniera jih je izdelala italijanska tvrdka v Pisi.

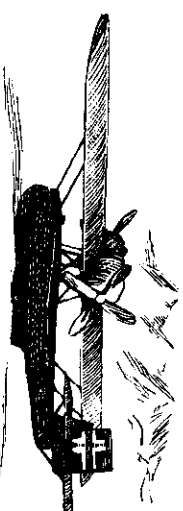

Zaliv na Spitzbergh.

Roald Amúndsen.

Krila so merila 22,5 m, dolžina je imela 17,25 m, širina trupa 2 1/2 m. Trup je bil razdeljen na več predelov, dobro zavarovanih proti vodi. Stranske plavuti ob trupu so omogočale, da je aeroplan plaval po vodi, s čimer sta se aeroplana izpremenila v hidrplana. Kriščena sta bila na ime N 24 in N 25. Poleg tega sta oba nosila napis »Dornier Wal«. Aeroplan je imel dva motorja, vsak motor je proizvajal 560 konjskih sil.

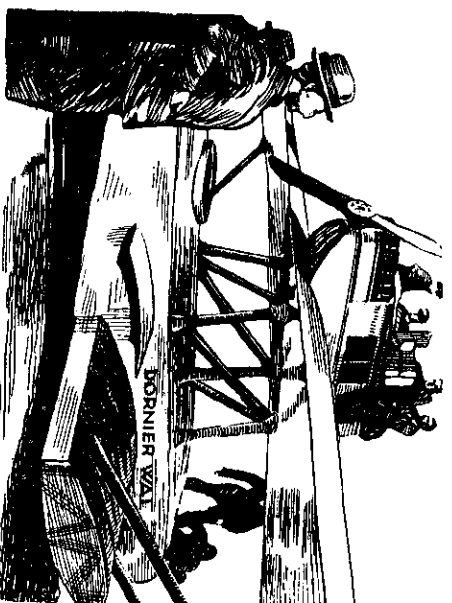
Letalo na ledu v Spitzbergh.

Ker se v severnih krajih ni mogoče zanašati na magnetični kompas, je nemška tvrdka Goerz izdelala solnčni kompas.

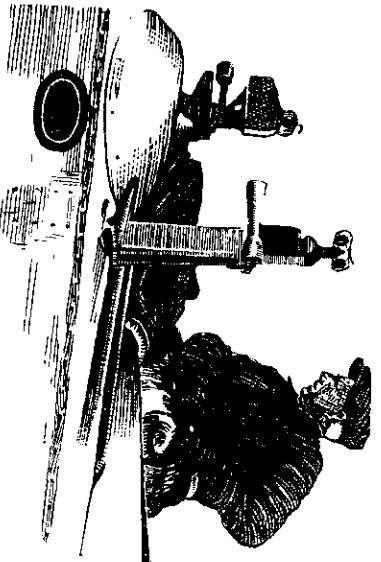
Solnčni kompas je po Amúndsenovih poročilih popolnoma zanesljiv. Kakor hitro se sonce pokaže na plošči, mora aeroplan plavati proti

njemu. Ker opiše solnce poleti popolu krog, drži vsaka pot, ki gre naravnost proti solncu, preko severnega tečaja.

Po vseh pripravah je napočil odločilni dan. Dne 21. maja ob štirih popoldne so imeli solnce pred seboj in bil je napovedan odlet. Obedo-

Amundsen ogleduje svoje letalo.

Amundsen v letalu.

son dosegel. Leteli so nato vstric. Spodaj čisto, modro morje. Nad otokom Amsterdամom se je pokazala nič dobrega obetajoča megla. Tesno, drug poleg drugega ploveta. Vkljub težki obremenjenosti se dvigneta do

1000 m višine. Spodaj so namreč megle. Kadar se pretgajajo, se pokaže morje in led na njem. Mrzlo postaja. 10° pod ničlo. Amundsen opazuje in piše tako vneto, da si je pozabil nataktni rokavice.

Dve uri že plavajo v zraku. Nenadoma izginejo megle, kakor bi potegnil prt z mize in spodaj se odkrije očem brezbrezna ledena planjava, ki se zdi navzlic obupni zapuščeni kakor bajna dežela. Sto in sto kilometrov v vsaki smeri lesketa kristalni led. Le nekaj teži srce. Vedno jasneje spoznavajo, da ni prostora, kjer bi lahko pristali.

Severovzhodni veter piha. Brzina se zmanjša. Povprečno so se vozili s hitrostjo 150 km. Motorji so bili tako silni, da bi se aeroplana. Jalko dvignila do 5000 m. Če pomislimo, da je vsak aeroplan poleg svoje teže 5500 kg nosil še 5050, oziroma 2100 kg tovora, je ta polet v dosedanjih zgodovini zračne plovbe edinstven.

Prilike pod njimi se za pristajanje niso izboljšale.

Zdajci pokaže magnetna igla velik odboj. Brez dvoma, leteli so preveč proti zapadu. Okrenejo proti vzhodu. (Če imaš namreč solnce v solničnem kompasu, ne opaziš, kdaj te zanese proti zapadu, ker plovč še vedno proti tečaju.) Polnoč je minula. Zdaj bi morali biti na tečajju. Kako ugodno bi bilo, če bi mogli pristati in določiti, kje so, da ne bi trošili bencina. V takem hitrem diru po zraku je zelo težko ugotoviti, kje si.

Tedaj se oglasi mehanik Feucht: «Polovica bencina je porabljena!» Le ena zapoved: obstati, kjerkoli mogoče! Na srečo se pokažejo med ledom veliki morski pretoki. Larsen se spušča z N25. Še deset metrov jih loči od vode. V tem trenutku odpove eden izmed obeh motorjev. En sam ne more nositi toliko teže. Larsen ustavi oha in zdrсне v pretok. Amundsen se ni mogel nikoli načuditi, kako za las natančno se je spustil Larsen. Da je zavil le decimeter bolj na levo ali desno, bi bil aeroplan uničen. N25 je zdrsel po kanalu in se ob ledu na koncu ustavil. Česar se je Amundsen najbolj bal, to se je zgodilo. Kanal se je zapiral kakor klešče in aeroplan je bil ujet.

Dve uri počivajo. Nato se Larsen oddalji po ledu, da bi poiskal N24. Zamolkel strel se sliši, toda nikjer ni žive duše.

Dietrichson se je s svojim zrakoplovom spustil takoj za N25. Še to je videl, kako se spušča Larsen v nevarni kanal, v tistem hipu je menil, da se je prekopicni. Treba je bilo zdaj paziti na svoj zrakoplov, ki je bil povrhu vsega zadaj poškodovan. Venomer je bilo treba izsesavati

vodo. A vkljub temu so šli tovarišem iz N 25 na pomoč. Šele 25. zjutraj zagledajo njih zastavo. Sporazumejo se z znamenji. Medsebojna pomoč za sedaj ni potrebna. Ker postaja lknja v trupu N 24 vedno večja, je bilo treba dvigniti aeroplan na led. Nadloveski napori so bili zato potrebni. V tem dá N 25 znamenje za pomoč.

Moštro N 24 se takoj odzove in nastopi pot po nevarnem ledu. Nadomna izgineljo vsi trije za ledeno skalo. Dietrichson in Omdal kličeta na pomoč. Led se je udrl in oba sta v največji nevarnosti. Morska struja preti, da ju potegne pod led. Veliki in junški Amerikanec Ellworth izvleče drugega za drugim.

Amúndsen ju pozdravi z vročim kakaom in suho obleko. Zdaj se zopet lahko pogovarjajo. Par tjučenjev prisluškuje.

Pod nebom, na brezbrežnem ledu stoji. Sredi ledu kanali, v katerih utripa morje. Nikjer žive duše. Točka na zemeljski obli je njihov dom. $57^{\circ} 45' 42''$ severne širine, $10^{\circ} 19' 5''$ zapadne dolžine.

Sedaj se prične šele pravcato delo. N 25 je treba spraviti na led. Pred njim je treba izsekati široko pot in odstraniti vse ledene grude. Človek si ne more predstavljati, kaj je pomenilo to delo na skrajnem severu. Neuklonljiva volja je zmagala. Larsen je zopet sedel v aeroplan in zavozil na 200 m ravno ledeno ploskev.

28. maja so počivali. Zmanjšati so morali deleže hrane. Vsak mož je prejemal dnevno dve časi kaka, tri kekse, malo juhe in 80 g penne-kana (indijanska jed — posušeno in zmleto bivoloovo in losovo meso).

Za odlet ni bilo nobene možnosti. Pričeli so premišljati, da bodo morali po ledu peš do Kolumbijske, če si bočejo ohraniti golo življenje. Amúndsen je pozneje priznal, da bi ta poizkus gotovo pomenil smrt.

28. maja so tudi merili. Globočina morja je znašala 5750 m. Torej je na severnem tečaju zemlja toliko pod morsko gladino, kolikor na južnem nad njo. Ta globina je precej jasno pričala, da do severnega tečaja ni nikjer suhe zemlje.

30. maja sta prenesla Dietrichson in Omdal zalogo bencina iz N 24 v N 25.

Prišel se je najhujši napor. Jeli so delati pot za N 25, da bi lahko odletel. Na N 24 niso več mislili. Led je aeroplan tako stiskal in gnetel, da so ga prepustili usodi.

Štiri in dvajset ur so neprestano sekali led ob zelo pičli hrani. Le smrtna groza more podeliti človeku tako moč.

Naposled so odkrili 800 m oddaljeno ledeno ploskev, na kateri je bilo kakih 600 m ravnega prostora. V dveh dneh se jim je posrečilo prestavititi tja zrakoplov. Komaj pa je bilo delo dokončano, že se je bilo treba boriti z vedno izpreminjajočim se ledom. Dvomili so, ali bo ploskev vzdržala. Vendar so jo posuli s snegom in ga sleptali. Šele 15. junija je bilo vse pripravljeno.

Napočil je najusodnejši trenutek. Če se bo vzlet posrečil, je življenje rešeno. Če bo aeroplan odpovedal, ne preostaje nič drugega ko pot proti Kolumbiji in najbrže — pogibel.

Motorji so zagnani. Kdo ve, bo li vzdržala ledena ploskev, ali pa se zdrobi na tisoč kosov?

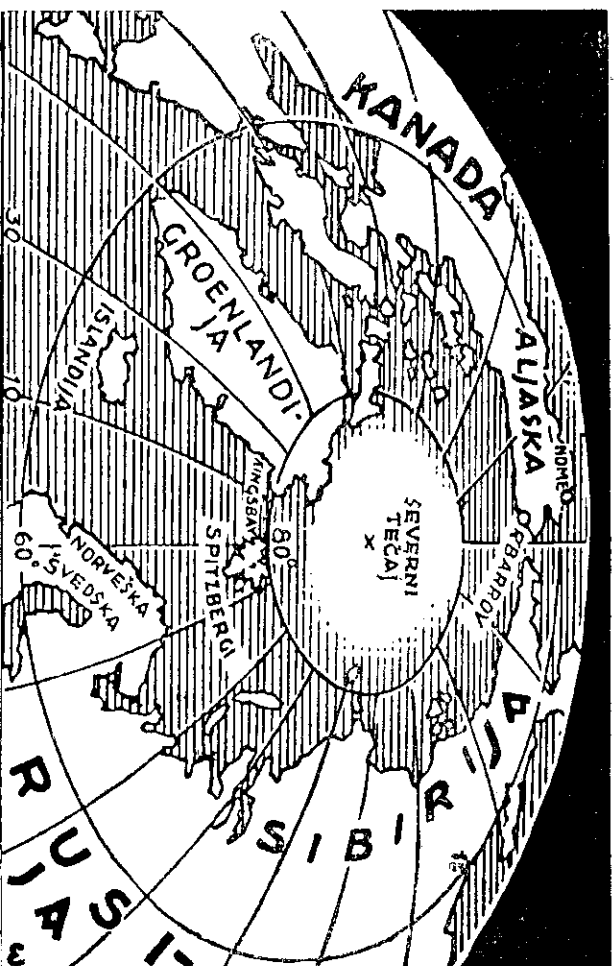
Aeroplan brzi. Ceste na ledu je konec. Še skok čez dva metra široki kanal in — velika pica plava po zraku. Usoda je bila premagana. Leteli so nazaj. Pred Spitzbergi so se spustili v morje in plili po morskem gladini, dokler jih ni ribiška ladja vzela na krov.

Amundsen sam se je izjavil: «Potovanje na južni tečaj se ne dá primerjati s poletom na severni tečaj. Nikoli nisem verjel, da bom mogel in moral prebiti take skušnje, kot sem jih v teh treh tednih. Upam, da bodo bodočim raziskovalcem prizanesene. Tičali smo ujeti kakor podgana v pasti. Parkrat je bil naš položaj tako grozen, da smo hoteli odnehati. Ko smo bili pripravljene za polet nazaj, je sleherni vedel, da gre za življenje in smrt. Led je bil v tem času tak, da bi bila hoja proti Kolumbiji pomenila gotovo smrt.»

Amúndsen pa se ni vdal. Vnovič se je pripravljaj na pot, sedaj z zračno ladjo. V Nemčiji so pričeli zbirati prispevke, da bi se leta 1927. dvignila ladja Zeppelinove oblike na odhod proti tečaju. Amerikanec Wilkins je medtem dospel na Aljasko, odkoder je hotel kakor prvotno Amúndsen preleteti severni tečaj in pregledati, če leži med tečajem in Aljasko zemlja. Njegov rojak Rikard E. Byrd je prispel na Spitzberge s Fokerjevim aeroplanom «Josefine Ford», da bi tekmoval z Amúndsenom.

Med letom je Amúndsen odšel v Italijo, kjer mu je italijanski polkovnik Nobile razkazal italijansko zračno brodolovje. Amundsen se je odločil za «Norge». Nobile je sicer predlagal večjo ladjo, ker «Norges» je bila v primeri z ameriškansko zračno križarko «Los Angeles» prava igrača. Toda večje ladje ni bilo na razpolago in zato je bila Norge določena, da poleti, če ji bo sreča mila, na severni tečaj.

Preden je bila ladja predelana, je tehtala 15.000 kg. Norve je dobila tri motorje, vsak od njih je razvijal 260 konjskih sil. Tako bi ladja lahko plula z brzino 115 km na uro. Vendar je bila njena hitrost na poletu le 78 km. V obratu sta bila vedno dva motorja, ki sta porabila 95 kg bencina na uro. Motorje je izdelala nemška trdka Maybach. Poleg glavne gondole je imela še dvojice stranskih, v katerih je prebival

Severni tečaj s sosednjimi kontinenti.

večji del posadke. Opremljena je bila z različnimi instrumenti za plovbo in z jako dobrimi kompasi. Tudi to pot so rabili solnični kompasi, kakor že prej na aeroplanih.

Amúndsen se je namreč docela prepričal, da magnetna igla ni zanesljiva. Radio-aparati so vsak čas sprejemali in oddajali poročila. Določili so smer. 10. aprila ob pol desetih je Norve odplula iz Rima.

11. aprila se je po trideseturni vožnji spustila v Pulhamu (Anglija) na tla. Tam je ostala dva dni. 14. aprila je dospela v Oslo na Norveškem. odkoder je nadaljevala pot v Gatčino pri Leningradu. Na tej poti jo je zelo ovirala megla. Čeprav so včasih pluli skoro tik nad hišami, niso

mogli določiti, kje so. V Gatčini je ostala tri tedne in dospela v Wadsö na Finskem 6. maja ob 5^h 50'. 7. maja ob 6^h 50' je pristala v Kingsbaynu na Spitzbergih.

Medtem je bilo splošno znano, da je bila Wilkinsonova ekspedicija z rtiča Barrowa tako rekoč pokopana.

V tistih dneh, ko je ves svet napeto pričakoval, kaj bo storil Amúndsen, se je zgodilo nekaj nepričakovanega.

9. maja so raznašali radiotelegrame po svetu vest, da je Amerikamec Byrd dosegel severni tečaj. Nikče ni prav za prav vedel, kdo je ta Byrd. Spočetka so vsi dvomili o tem dejstvu, samo Amúndsen ne. On je verjel. Čudno je le to, da se je pripetilo isto, kar se je Scottu na južnem tečaju. Amúndsen je bil takrat hitrejši in odločnejši od Scotta. Isti primer se je sedaj ponovil na severnem tečaju.

Mladí Byrd je prispel z aeroplanom «Josephine Ford» na Spitzberge. Neprestano je pazil na Amúndseno. 8. maja zarana ob 1^h 55' se je dvignil v zrak ter se vrnil ob 16^h 50'. Dosegel je severni tečaj, ga obkrožil ter spustil ameriško zastavo.

Verjetno je, da se je Amúndsenu malo povetil nos. Toda še je bil čas, da popravi, kar je zamudil. Medtem ko je Byrd počival, se je on krčevito pripravljajal za težji del vožnje, od severnega tečaja do Alljasko. Byrd ni ničesar dosegel v znanstvenem oziru, Amúndsen pa je sklenil baš temu delu posvetiti vso pozornost.

V torek 11. maja ob 8^h 55' so zapele v pristanišču ameriške in norveške sirene. To pot so pozdravljali «Norve», ki se je težko dvignila. Motorji so nosili 22.000 kg teže.

Ladja je plavala s hitrostjo 107 km na uro, in sicer 425 m nad vodo. Ob robu ledu so opazovali tjučenje. O snhi zemlji ni bilo ne duha. Le tu pa tam se jim je nudil zanimiv prizor. Skozi odprtine v ledu so mogle glave severnih medvedov in kitov. Temperatura je padla od 7° na 12° pod ničlo. Pod seboj niso videli nič drugega ko brezbrezno ledeno skorjo. Radio je napovedoval ugodno vreme.

Kmalu pa je pričel plhati veter od nasprotno smeri. Nobile se je spustil do višine 170 m nad morjem. Toda ladji ta višina ni prijala. Morala se je dvigniti. Nobile se je najbolj bal megle, kajti že na potu nad Evropo jim je silno ovirala polet. Zmanjšal je brzino na 60 km.

Vkljub retrovom je radio obetal lepo vreme. Posadka je sedla k prvemu obedu in premišljali so, kako bi praznovali Ellworthov 45. rojstni dan.

Naslednji dan ob 2. uri 50 minut so ugotovili, da plovejo nad severnim tečajem. Nobile je skoro popolnoma ustavil stroje. Amúndsen, Ellworth, Nobile so vrgli z ladje zastave svojih dežel. Posadka se je odkrila.

V velikem loku se je nato usmerila Norge proti rtiču Barrowu na Aljaski. Preleteti je morala 2815 km dolgo pot.

Ob 7. uri zjutraj je bila nad tako zvanim «ledenim tečajem», najtežje dostopno točko zemeljske površine.

Sedaj se je morala vzpenjati vedno više. Prihajala se je najtežavnejša pot v viharju. Na obodu se je nabiralo ivje, ki se je kmalu izpremenilo v ledeno plast. Na propelerjih nabrani led se je drobil in treskal v trup. To so bile ure nepopisne razburjenosti. Moštvo je moralo sproti neprestano šivati nastale razpoke in mašiti luknje. Na srečo so bile shrambe za plin dobro zavarovane. Ledena ploskev pod ladjo je rzbujala grozne občutke. Kaj bi bilo, če bi morali pristati in se odpraviti po ledišču nazaj? Polagoma se je ozračje zboljšalo, Norge je bila izven meglá.

Sneg tam spodaj je onemogočil orientacijo. Plošča na kompasu je bila dobesedno pokrita z ledom. Šele po hudih naporih se jim je posrečilo, določiti smer.

Amúndsen je dal povelje, da so se zopet dvignili v višino. Bal se je, da bi Norge ne zadela v kako goro na Aljaski. Po natančnem opazovanju pa so ugotovili, da plovejo nad Beringovo ožino. Ladja je ponovno zaslá v vihar. Sedaj je bila opasnost večja. Kakor prej se je na obodu delal led, a priprave za krpanje so že vse pošle.

Vsi ti razlogi so stili, da bi čim prej pristali. Toda tam spodaj niso videli nič drugega kot neizmerno vodo in za njo ledene ploskve. Uzrli so sicer kočó in Eskime, a vihar je oviral pristajanje. Vso noč so posiljali po radju brzojavke, nobena postaja se ni odzvala. Nastopila je megla in poveljnik je izgubil slehernó smer. V tem trenutku je dospela brzojavka, kakor z onkraj sveta. Omegočila je, da so določili, kod bledijo. V eter se je vedno huje zaganjal. Amúndsen je videl, da se je treba na vsak način spustiti na zemljo.

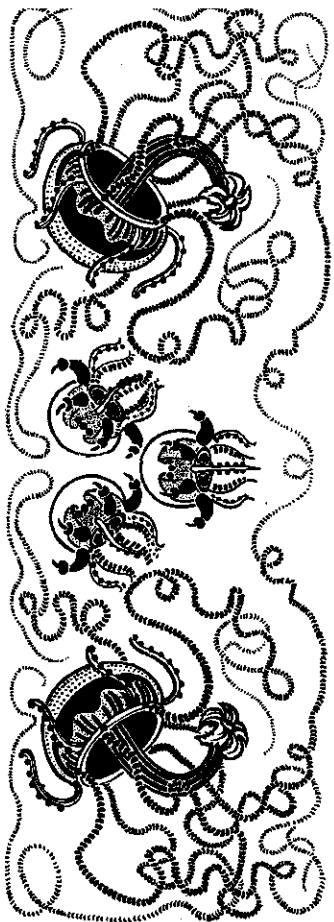
Z velškanskimi težavami je ladja pristala v Tellerju na Aljaski. Vsi, ki so videli, v kakem stanju je ladja, so vedeli, da je bil poslednji čas. Posadka ni celih 71 ur skoro nič spala. Hranili so se s trdo kuhanimi jajci, mesom in kolači. Kava in čaj sta zamrznila v termo-steklenicah in bi se bila skoro izpremenila v led. Wisting, ki je sedel pri krmilu, je spal vsega skupaj le štiri ure.

Ladjo so takoj razdejali na kose in jo spravili v zaboje. Sedaj jo bodo v Rimu zopet predelali. Celotna vožnja od Rima do Tellerja je trajala do 200 ur. Domnevajo, da je ekspedicija stala okoli 50,000,000 Din.

Na severnem tečaju se niso mogli ustaviti, torej ni še prav za pravo last nobene države. Zemlje med severnim tečajem in Aljasko ni, pač pa so opazovali posamezne ognjenike.

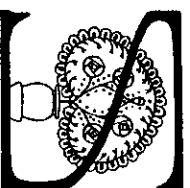
Amúndsen je baje izjavil, da odslej ne pojde več na pot. Bil je na severnem, bil je na južnem tečaju, odkril je nove zračne poti, svoje delo je dovršil.

DR. L. POLJANEC

MED SNEGOM IN LEDOM

BAJKA IZ PRADAVNIH DNI

ledena zgodba vodi čitatelja v davno, megleno preteklost, in sicer daleč, daleč nazaj, recimo najmanj okroglih 20.000 let. — Pokrajine so kazale ta čas povsem drugačno lice kakor zdaj. Preden tedaj pripeljem junake na pozorišče, opišem dobo in krajevne razmere, v katerih so živeli. Najprimernejša pot k temu cilju

pa je spoznanje drugih današnjih pokrajin, ki so onim vsaj slične. Veselje do gorâ te je popeljalo do alpskega kralja, do orjaškega Mont Blanca. Pri vsaki stopinji, ki jo napraviš za mišičnatimi vodniki, se ti odpira večje obzorje, korak za korakom pa ti tudi veselje vzigrava srce in dušo objema posebna zadovoljnost in samozavest. Ko stopaš po teh neizmernih snežiščih, ob šumečih in kalnih ledniških potokih, ki jih robijo orjaške groblje pustega kamenja, po tem «morju večnega ledu», ki odpira, lokavo zakriva in zapira globoko in daleč zevajoče razpoke, nehoté si staviš vprašanje, kako je neki nastal ta čudezni, ta mikajoči, ta strašni svet visokih gorâ? Da, strašne so Alpe, ko brijejo po njihovih vrhovih snežni viharji. Piš je takšen, da ne čuješ lastnih besed, sneg, dasiravno droben kakor prah, ti zaganja veter v obraz vendar s tako silo, kakor bi te zbadal z iglicami. Največ snega zanesejo viharji v zavetrja, v visokogorske kotle, drage in doline, kjer pokrijejo tla z mnogo metrov debelo odejo. In iz tega snežnega poprha, lahkega kakor moka, drobnega kakor svišč, naj nastaja led? In vendar je tako!

Iz snežišč nastajajo ledniki na isti način, kakor se snežna kepa, ki jo stisneš v roki pod vodo, izpremeni v ledeno kepo. Sonce je v visokogorskem, vedrem svetu mnogo močnejše ko v meglenih dolinah. Ko posije po snežnih viharjih na snežišča, na pobeljena gorska pobočja, povod kopni sneg, posebno za poletnih mesecev, povod curljajo potročki v globel, od vseh strani pa grmijo z vrhov v kotle snežni plazovi. Voda pronicava v gorski sneg, polni luknjice, zmrzava v hladnih nočeh ter izpreminja sneg najprej v sren, pozneje v led. Ta led ni tako trd in krhek kakor oni, ki kristaluje iz vode in ki ga lomimo na rihnikih in jezerih; zavoljo svojega posebnega postanka ostaja vlečen in precej prožen. Ker se odpira in nagiba gorski kotel, tam teče, ali recimo boljje, tam se cedi lednik iz njega kakor razgreta smola po poševni ploskvi; po obsežnih dolinah se širi, v soteskah se stiska, preko skal pada. Tako vlečni kakor smola sevda ledniki niso; kjer se jim stavijo na dnu

struge večje zapreke, tam čuješ, posebno ponoči, silno prasketanje in pokanje ledu. Razpoke zazevajo ob zapreki vzdolž in vprek po ledniku, a se pod zapreko zopet zapro.

Neizmerno so predrugačili ledniki obličje naše domovine, Evrope, zemlje sploh. V Alpah so vklesali do 5000 m globoke doline, pred zaprekami so izdolbili globeli, ki jih polnijo danes krasna, modra planinska jezera, ob svojem nekdanjem robu so nasuli velikanske groblje, ki tudi mestoma zajezavajo vodo, kakor n. pr. ob Vrbskem jezeru. Ledovje, napolnjeni doline do vrha, je segalo z enega gorskega grebena črez drugega in izskobljalo gorska sedla in prelaze, po katerih so korakali pozneje vojvode na zmagoslavne pohode, trgovci za bogastvom, narodi — za srečo. Pod temi prelazi brlitzgajo danes lokomotive in spajajo topli jug s hladno severno stranjo, strastne in živahne južne narode s preudarnimi severjani.

Toda niti največji alpski ledniki sedanje dobe nam ne morejo pokazati vseh teh orjaskih pojavov. Poseči nam je treba nazaj v ledeno dobo, ko je pokrivala vse Alpe emotna ledena skorja, v ledeno dobo, ki jo nahajamo zdaj edinole na Gronjskem ali v Grenlandiji in na celni ob južnem tečaju. Na Gronjskem molijo iz leda in snega le najvišji vrhovi, ki dosegaajo do 5000 m; vse drugo je pokopano v lednikih, ki segajo do morja, pozni še celo daleč v morje in so mestoma črez 1000 m debeli. Ako stojiš na takem ledniku ob globoki razpoki, ti udarja na nho piš burje, ki nanaša sneg, z drugim pa, ki ga obračaš k razpoki, lahko prisliškavaš šumenju ledniške reke v globočini, ki pod ledom pohiteva k morju.

Ako zasijejo Eskimovcem kdaj milejši dnevi in skopnijo ledene reke, potem se prikažejo pod njimi čudečim se očem po 1000 m globoke za-nožne ali fjordi, kakor jih občudujejo zdaj popotniki na Norveškem. Za zdaj pa se bori Eskimovec z burjo in z mrzom, z gladom in s smrtnjo, v ledu se poraja in umira, prestavljen v toplejši kraje pa gine od domotožja, kakor vene gorska planika, presajena v nižavski vrt. O, ljubezen do rodne grude, in naj je še tako majhna in skromna! Kaj je višjega, kaj lepšega od te ljubezni?

Imel pa je Eskimovec v pradavnih časih brate, ne po krvi, ne po rodu, imel je brate po trpljenju.

Bilo je proti koncu tretje, to je zadnje ledene dobe. Na vzhodni zahodnih francoskih Alp se je razprostirala dolina, ki je kazala vse

znake, da so jo izdolble ledniške sile. Druga ledniška doba, največja in najhuša od vseh — saj so segali ta čas naši alpski ledniki na severu do Donave, skandinavski led pa je udarjal s sprednjimi stenami na jugu ob Krušne gore, Krkonose in Karpatate ter se razprostiral po ruskih planjavah do Kijeva — ta druga ledniška doba torej je pokrila okolico naše doline z mešanico iz gorskega grušča, próda in gline. Ko so pozneje skopneli ledovi in pri tej priliki narastle iz potokov reke, iz rek veletoki, ta čas se je voda zajedla v apnenike, ki so tvorili podlago pokrajini, ta čas šele je prav nastala naša dolina. Loda ni še bila posebno globoka. Za tretje ledniške dobe so jo zajeli znova ledniki, poglobili jo ter izskobljali na bregovih črez 20 m visoke, strme stene, ki so jih vodoravno opraskali ter pustili tako jasne sledove za seboj. Ko so se umikali ledniki proti koncu ledene dobe h goram, si je reka sama poglobila v nekdanjem ledniškem koritu strugo. Med navpično steno, ki se je raztezala kakor prirodni zid proti goram na vzhodu, in med sedanjo rečno strugo je bila kakih 100 m široka polica, dno prejšnjega ledniškega korita. Nesprotni rečni preg je padal strmo in naravnost do vode. Kakor v naših kraskih leh je bilo tudi v tamošnjem apneniku mnogo jam, ki jih je izlužila n izprala voda; ena teh jam se je odpirala na strmi steni, nekaj nevrov nad opisano polico.

Spomladi, v jutranjem, ledenem mraku se je drigal in valovil iz odprtine bel dim kakor iz železniškega predora, kadar teče vlak po njem. Kar se prikaže v dimu mož majhne, čokate postave, kakor ih nahajamo še danes med mongolskimi severjani. Na kratkih nogah očiva nerazmerno visoko truplo, ki se nagiba lahno naprej in nosi na kratkem vratu veliko in težko glavo. Tudi glava se sklanja naprej. Posevnemu čelu in nizki lobanji nikakor ne odgovarja močno razvito n nazaj širleče zatemenje, kjer je v možganih, kakor vemo, vidno redišče. Nad bojščecimi, toda orlovobistrimi očmi nosita čelnici močna, soščena nabora in na njih sršeče obrvi. Čeljusti s krepkim, ali recimo polje, s strašnim zobovjem štrlijo naprej; najjasneje pa loči tega noža od vseh sedanjih človeških pasem čokata spodnja čeljust, ki nima odbradka ter podaja zato njegovemu licu neko zverinsko obliko in na gobec spominjajoč izraz. Na prvi pogled misliš, da imaš pred seboj ravnato žival. Toda blesk teh oči že odkriva, ali recimo boljše, šrakriva dušo. Te oči so kakor mrtva struga, ki jih polni voda, ki pa

ni bistra, živa voda. Pod to plitvo lobanjo je misel le še kakor ubežna iskra, ki se poraja in utrinja, ki pa tli pod pepelom, da vzplamti pri poznih rodovih v prelepem in prevelikem plamenu.

Mož se je obrnil proti vzhodu. Izza ovinka, ki ga dela reka, ker se izliva tam stranski ledniški potok, vidi vodo, kako se peni, kako buta ob skale, kako nosi s seboj srez in ledene plošče. Za ovinkom se dviga bleščeči lednik, izprva kakor ozka bela cesta, v ozadju pa se širi bolj in bolj in prehaja na obzorju v nepretrgano ledeno polje, ki ga ravno obseva z bledo svetlobo zahajajoči mesec. Gore so torej še vse v ledu! Na nasprotni strani reke valovijo, kakor daleč sega oko, temni iglasti gozdi, ki jih pokriva zdaj ivje. Pred gozdom je zasnežena golica; ko skopni sneg, ozelenijo tu za kratkega poletja mahovi in lišaji, resa, prtilikava breza in drugi prtilikavci. A zdaj zveni odtod zategli glas rukajočega orjaškega jelena, ki vabi in izziva druge jelene na boj in ki se jasno loči s svojim 5 m širokim rogovjem od belega ozadja. Dani se. Zadnji pogled velja zahodu; tam na obzorju se rdeči nebo, kakor bi se kopal v zarji, tam bljuva ognjenik. Na desnici lednik, na levici ognjenik, nad njim neskončno nebo z mrzlimi zvezdami, to je moževa domovina, ki se je ne upa prestopiti ne noga, ne misel.

Kar se začuje peketanje kopit, ki bobnijo po zmrzlem snegu na polci. Splašena čreda severnih jelenov beži v divjem begu mimo njega proti ledniku, košata rogovja se zibljejo nad glavami kakor v vetru vrhovi dreves, nozdrevi puhajo iz sebe vodne pare, ki zakrivajo živali v jutranjem mrazu, da jih vidiš kakor v megli. Peketanje se oddaljuje, pojemaj, utihne. Žareče in divje se svetijo možu oči ob pogledu na bežečo čredo in — ob spominih. Včeraj je nasledoval s tovariši čredo na planici nad domačo, strmo steno, dobro je poznal krdelo po belam jelenu vodniku. Ko je grebla čreda sneg z nogami in iskala na tej paši mahov ter lišajev, so jo skušali lovci obkoliti, splasiti, zagnati proti steni in upropastiti črez steno. Toda beli vodnik je pravočasno spoznal pretečo nevarnost, zavil s čredo ob reki na levo in pustil za seboj trudne in gladne lovce. Kaj vemo mi, kaj je glad v takih mrzlih in ledenih nočeh? Tih in gluha tema v jami je sprejela jutranjega čuvaja. Sklonjeno, a trdno je stopal pod poznanim nizkim vhodom in kmalu se je prikazalo za ovinkom ognjišče iz preprostihi kamenov, na katerem so se dvigali iz zadnjih ogortkov med gostim

dimom svetli zubeljčki. Čuvaj, Ruk po imenu, ker je bil njegov prvi plen rukajoč orjaški jelen, je vrzel na ognjišče dračja in par večjih vej. Votlina se je zasvetila. Pod črnimi, zakajenimi stenami, s katerimi so viseli kapniki, so ležali na tleh v mahu in v lišajih, zaviti v sirove kože, možje, žene in otroci in močno sopli. Iz meha v kotu je nekaj zavekalo, usteca so iskala in našla uteho na materinih prsih ter utihnila. Katranasti dim se je mešal z vonjem neobdelanih koz in napol ožganih kosti ter z izdihanim zrakom in polnil vso špiljo z neznosnim smradom. Živi ogenj pa ni samo razsvetlil jame, zbudil je iz srede spečega krdela tudi poglavarja, belolasega in belobradega Braha, ki je z glasnim krikom «ej uhi!» zdrnil tudi ustanovalec. Res je bil njegov život sklonjen, lice razorano, toda ta život je kazal še zdaj znake nekdanjih jeklenih mišic. Vsi, stari in mladi jamarji, so ga poznali; zdelo se jim je, da je tako rekoč od nekdanj v tej jami kakor bog in vse se ga je napol balo, napol ga spoštovalo. Kot mladenič si je poiskal svoj čas v reki kremen, ki se je prilagal koščnim prstom in mišičnati dlani desnice in ki je bil na prostem koncu kakor pristreno kladivo. K temu kladivu je izbral zvesto kladivišče, lastne lehti, ki so se priklepale h kamnu tudi ponoči. Bili so hudi časi, nikdar nisi bil varen pred zvermi, pred orjaškim jamskim medvedom, ki so ga predniki pregnali baš iz te jame, pred jamskim levom. Napol si dremal, napol je bilo treba bedeti.

Na Brahovo znamenje je bilo kmalu vse pripravljeno na odhod. V dolgi vrsti so stopali, klecaje v kolenih, možje in žene — mlajše oprtane na hrbtu z dojenčki v mehovih — in otroci skozi nízko odprtino na prosto plan ter jo zavili proti ledniku, kjer je že žarela jutranja zarja. Mišče bi ne ostal sam v jami. Vsi so molčali, celo otročadi: ako bi ne bilo zmrzlega snega, ki je škripal pod golimi, toda kakor rog trdimi podplat, ne bilo bi čuti ničesar o tej četi. Kar se odloči pred njimi od snega jastreba, ki je kljuval na mrhovini, ter se dvigne mogočno v zrak. V tem hipu se prikaže iz krdela kakor blisk roka in zamahne v silnem krogu, kamen zažrižga iz prače po zraku in prelomi ujeti letalnico, da omahne in pade pred krdelom na tla. Z glasnim «uh» poskoči spretni pračar, Piš po imenu, proti jastrebu in je v par korakih pri njem. Med tem pa vzbudi pekoči glad tudi med drugimi moškimi strast po mesu in krvi; divje se trgajo za pičca, glasno ga puljijo drugi drugim iz rok, da odletava perje na vse strani.

Kdo vé, kako krvavo bi se končala ta borba, da ni vstopil med borilce stari Brab, jih ločil, pobral jastreba in ga izročil Pišu. Vse se je povica. Nemo so gledali, kako je zasadil Piš močne zobe v krvaveče meso, trgaj kose za kosi ter jih hlasno požiral.

V bližini ledenika je kazala pokrajina nekoliko drugačno lice. Namesto apneniške podlage so tvorili tla mehki peščenci, pomešani rodno stezo so uporabljale živali, da so hodile iz razsežnih južnih gozdov na vodo, zveri pa, da so prežale na plen. Na tem ugodnem kraju so kopali tudi jamarji zdaj tu, zdaj tam, kjer so pač naši živalske sledove, s koničastim kamenjem iz reke in z odtrganimi vejami jame, jih pokrivali z dračjem in posipavali s snegom. Treba je bilo delati zelo oprezno, ker divjačina je hitro izprehala človeške stopinje; najugodnejši čas za lov v jami je bil po zapadlem novem snegu, ki je skrbno zakrival nastavljeno past. Treba je bilo tudi, da so na vse zgodaj pregledovali jame, drugače sta jih prehitela jamski medved ali jamski lev ter jim pustila v spomin od zajetega živinčeta le sledove krvi na snegu in oglodane kosti.

Danes pa se je plazil, še preden so prispeli na mesto, okoli jame tujec, ki je bil odet z dokaj dobro prikrojenimi živalskimi kožami. Oglejmo si ga natančneje! Život je bil srednje velikosti ter je počival na ravnih in vitkih nogah. Dolga, a zelo ozka glava, kakršno imajo sedanji dolgoglavci, je imela na temenu precej napeto lobanjo, za temenje z dobro razvitim vidnim središčem pa je bilo kakor pri ljudeh iz našega krдела. Med ozkim čelom in očnicama sta ležala koščena nabora, toda ne posebno velika in nista se stikala nad nosom. Nos je bil na korenu potlačen. Goste, namršene obrvi so pokrivala in senčile globoko ležeče oči, ki so imele zategadelj temen in čemeran izraz. Podbradka sicer še ni bilo; ker pa mu čeljusti in zobje niso štrleli preveč naprej, je imelo bradato lice še dokaj značaj človeških pasem, ki živijo zdaj po Avstraliji.

Tujec pri njihovih jamah, to je bilo krdelu nekaj nepojmljivega, nekaj novega! Z divjim krikom, v katerem pa se je izražal strah pred neznamo nevarnostjo, so se zagnali nadenj. Tujec je sicer skušal uteči premoči tja proti ledniku, toda kamen, zalnučen iz Piševe prače, ga je zadel v tilnik, da se je zgrudil mrtev. Zvedavo je stalo krdelo okoli

mrtevca, ga ogledovalo in otipavalo. Odkod je prišel? Črez deročo reko? Pozimi bi šlo, ko je zamrzla, a zdaj spomladi ni mogoč, ker je premogočno narasla. Črez lednik? Svoj čas je krdelo sicer sledilo dolgokocinastemu nosorogu na lednik, toda žival jim je izginila pred očmi, kakor bi se udrla v novi sneg. Ko so prišli bliže, jim je zevala nasproti ledniška razpoka kakor globoko brezno, v katerem je tičal nosorog in se zastoj skušal osvoboditi. Kdo bi hodil po takem ledniku, kdo bi prišel čezenj od severnega brega?

Vračajoč se z mrtevцем k jami, je našlo krdelo široko gaz steptanega snega, v katerem so se jasno poznali orjaški parklji; od jame em pa se je razlegalo žalostno mukanje. Čreda divjih turov, zarodnikov našega dolgoorogega goveda, je šla tod mimo na vodo, telica pa, ki je skakala ob strani, je prišla do pasti ter se vdrla v jamo ikokoma so bili v jami, ubili telico ter ji presekali žile. Nato pa so e gnelti stari in mladi jamarji okoli zaklanega živinčeta, da pijejo oplo kri ter si ogrejejo premrle in odrevenele ude.

Z dvojnimi plenom so se vračali nato domov k steni, k domači jami, ti jo je zunaj obsevalo in grela jutranje solnce, od onega brega pa

je gledala izza gozda četa divjih, grozečih ljudi. Kmalu je plapolal v voltni ogenj in na raznju ter v žerjavici so pekli in cvrli ne samo kose živinčeta, temveč tudi ubitega sovražnika. Pri obedu so močje celo tolkli in lomili s kamni opočene človeške kosti in sesali mozeg iz njih, izžete kosti pa so metali v kot na kup k drugim. Kako divje, kako strašno! Po naših nazorih seveda! Toda ni treba, da bi bilo ljudožerstvo znak posebno nizke prosvetne stopnje kakšnega ljudstva, v tej navadi tičijo dostikrat tudi notranji, recimo, verski nagibi. Človek požre sovražnika ne samo iz maščevanja, temveč tudi iz zavisti, ker si skuša pridobiti z njegovim mesom in mozgom tudi njegove dobre lastnosti, njegov pogum, njegovo moč. Saj so bili poleg vse visoke kulture tudi mehikanski Azteki znani ljudožerci!

Grozeča četa onkraj reke je vendarle prekoračila lednik, ki ravno ni imel posebno zevajočih razpok, ter prišla pred jamo, ki jo je že nekaj dni sem mikala po svoji ugodni legi. Vnela se je kratka, neenaka borba. Prvojni stanovalec so se borili z ročnimi kladivi in s topinimi noži, ki so si jih sirovo izdelali iz rečnega proda, ter s pračami, s katerimi so metali kamenje. Njihova borba je zato uspevala samo v bližini, bila je borba na noži! Sovražniki pa so imeli poleg dohrih prač tudi sulice z ostrimi kamenenimi konci in iz drobno obdelanega kreslinka, ki so jih točno lučali iz daljave na nasprotnike, in na lesenih toporiščih nasajene kamenene sekire, s katerimi so srdito mahali in bili okoli sebe. Plašno so se skrile žene in otroci. Po bitki so vstopili zmagovalci v jamo in jo prevzeli v posest, z jamo vred pa so prevzeli po pravu sile in moči tudi ostanek prejšnjih stanovalec. Izprva so seveda tulile ženske in žalovale za mrtvimi svojci, otroci so vekali. Toda čas izbrisiše vse spomine! Sužnji so bili itak od nekdanj, sužnji divje, mrzle narode, zaslužilo jih je še tuje, močnejše plemo, ki pa je tudi v obilnejši meri skrbelo za njih hrano in život. V nekaj leth sta se strnili krdeli v nov, enoten, nerazdeljen rod.

Z novim rodom je prišlo v jamo tudi novo življenje. Mladenci so kaj radi iskali živali v brlogih in jih lovili v zanke, in sicer v jamah ob steni svizce, ob reki pa bobre, od katerih so dobivali toplo krzno, slastno meso in tolščo ter dišečo bobrovino. Za bobrovino so se pulile najbolj ženske, z njo so si mazale kožo po obrazu in po rokah, da se je kože tem rajši prijemala rumena okra. V jami se je nastanil ob ognjišču kovač Tok. V večnem prudu si je nabral toliko

priljubljenih kremenov in kreslinikov, ki jih je prinesla voda, Bog vé odkod, da jih je jedva prinesel v mehu domov. Ob ognjišču je imel trdo kameno ploščo in trdno, priostreno kladivo. Enakomerno in odmerjeno silno, kakor bi klepal, je udarjalo kladivo po kresliniku in krunilo školjkaste drobce z ostrimi robovi. Pod njegovima spretima rokama so se preobražali okroglasti kresliniki v raznovrstna kladiva, strugala, puščice in nože. Tok je bil tudi prijatelj in ljubljenec otrok. Kadar so zazveneli udarci njegovega kladiva po jami, ga je obkrožila mladina ter dolge ure občudovala zlate bežeče iskre, ki so se kresale in utrinjale pri vsakem zamahu. Ravno je izgotovil izvrstno strugalo za ribiča Ploča, obrisal si z roko potno čelo ter začel takole govoriti: «Naši očaki niso poznali ognja. Meso so uživali sirovo, in ko so se vračali zvečer v brloge, ni bilo prijetnega plamena, da bi si pregrel odrevenele ude. Poznali so samo ogenj, ki je žarel podnevi iz solnca, ki je bruhal na zahodnem obzorju iz zemlje, ki je švigal za poletnih neviht iz oblakov. Ta čas so si začeli tudi izdelovati prvo orodje in orožje iz kremenca. Ko je udaril prvi kovač kremen ob kremen, da bi dal sirovemu kamenu primernejšo obliko, se je prikazal iz kremenca ob visokem zvenku ogenj in obiliki iskre ter šnil v suhi mah, ki je mehčal kamenemu rokodelcu trdo, skalno ležišče. Cost dim se je začel kaditi iz mahu in preprih, prihajajoč od odprtine sem, dim se je vznemil iz iskre svetel plamen, ki je zajel voltno. S kritikom so se umeknili ljudje v najglobkejše kote, ker jim je branil požar izhod iz jame, zunaj stojčji člani krdela pa so opazovali z največjim strahom oblake dima, ki so se valili iz jame ter podili za vetrov. Toda plamen je kmalu ugasnil, dim se razgubil, na tleh je ostalo od mahu le malce sivlega pepela. Oprezno so stopili v jamo. Skalahate stene nad ležišči so počrnele, kost z mesenimi ostanke, ki je bila ležala v mahu, je prijetno dišala po pečenki, gola noga, ki si jo položil z vso opreznostjo na pepel, je začutila toploto, po kateri so tako hrepeneli jamarji, toploto, preprijetno toploto, kakor bi se grel na solncu. Vsa jama je bila topla, sneg ob vhodu je skopnel. Od tistega časa si krešejo jamarji ogenj iz kamna; da jim ga ni treba kresati sproti, ga skrivajo v ogrnjišču med pepelom.» Po teh besedah so se obrnili otroci mehote k domačemu ognjišču, kjer je veselo plapolal ogenj in ogreval skalnati dom. Kovač Tok je izročil strugalo ribiču Ploču, ki se je ravno vrnil z lova, sam pa je z enakomernimi udarci nadaljeval delo. Ploču

leni. Desnico so upognili h glavi, da se je dlan tiščala temena, komolec pa brade. Končal je Tok zemeljsko življenje, to borbo z divjo narodo in z divjimi zvermi, poslovil se od svojega krdela in nastopil neznano novo pot. Za to neznano pot so ga odeli z novimi kožami, obárvali mu lice in roke z okro, položili mu kos okre v grob, nakitili ga s prletanimi školjkami in ploščicami iz slonovine, v iztegnjeno levico so stisnili sulico, spremljevalko v vseh bojih, ob nogah pa postavili razne kamenene izdelke njegovih spretnih rok. Da ne bi gladoval po novih krajih, so mu dali v grob kot brašno cele kose divjega tura. Da bi prst in kamenje ne zdrobilo lobanje, so mu glavo nežno obložili in pokrili s kameni. Verovali so v drugo življenje po smrti!

Zvečer je sedelo krdelo okoli toplega ognjišča, Guru pa je čepel ob strani, z dlanjo si podpiral glavo in zrl na mamutovo oklo pred seboj. Kar zagrabi nožič iz kresilnika ter začne rezljati po oklu. Pod njegovimi rokami so dobivale krive življenje, iz njih se je izcimila podoba divjega konja, ki so ga lovili svoj čas po severnih planjavah, poleg konja se je porajala slika današnjega mamuta z dolgo dlako, z valjastimi nogami, s čokato navzdol obrnjeno glavo, z zavitim trobem in z ukrivljenimi okli. Okoli rezbarja se je gnetla izprva le zvedava mladina, krog opazovalcev in občudovalcev pa je rasel bolj in bolj. Nova doba, doba umetnosti, je prestopila prag te jame in bi oživila očrnele stene — toda — skalne stene so se zamajale nad glavami, pod zemljo je votlo zabobnelo kakor grom v daljavi in strop se je sesul nad nizkim vhodom.

*

Odsihdob je preteklo 20.000 let. Še stoji stena, dasiravno jo pokriva večina grušč in črnica. Vaški lovec je lovil tod pred kratkim časom kunce, ki pa so se mu vedno skrili in izginili. Nazadnje je našel globoko v zemlji rov, ki ga je poglobil in razširil ter odkril jamo. Veselo novico je povedal vaškemu učitelju, ki se je zanimal za narodo in zbiral starine, učitelj je poklical učenjake iz glavnega mesta, učenjaki so natančno preiskali in prekopali jamo, zbrali ostanke in odkrili tudi grobove.

Slišali ste jo — bajko o jami, bajko o grobovih!

★ ★ ★